

СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ С РЕЗЮМЕТА НА ДОЦ. Д-Р ЙОРДАНКА ГЕШЕВА

МОНОГРАФИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

1. **ФАМИЛИЯ ГРАФОВЕ ПЕЯЧЕВИЧ МЕЖДУ ЛЕГЕНДИТЕ И РЕАЛНОСТТА (ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА XVII – XX ВЕК). ИСТОРИКО-ГЕНЕАЛОГИЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ.** София, Изд. Дно Мира, 2012, 342 стр.

Рецензии за книгата:

1. *Антоанета Георгиева* – В: *сп. Родознание/ Genealogia*, бр. 1-2/2012, с. 238-242
2. *Любомир Георгиев* – В: *Исторически преглед*, 2012, кн. 1-2, с. 251-254.
3. *Росица Стоянова* – В: *сп. Балкани*, кн. 2/2013, с. 160-163.
4. *Радослав Мишев* – В: *Bulgarian Historical Review*, №1-2/2013, p. 172-174.
5. *Джордже Бошкович (Сърбия)* – *(под печат)*
6. *Хръвойка Салопек (Хърватия)* – *(под печат)*
7. *Николай Поппетров* – *отзив в сп. „Наука”, кн. 6/2014 г., с.78*
8. *Николай Поппетров* – *отзив в сп. „Историческо бъдеще”, кн. 1-2/2013 г., с. 269-270.*

До излизането на книгата фамилия Пеячевич не беше добре позната в България. Имената на двамата най-известни нейни представители (бащата Матей и синът Георги) се знаят покрай организирането и ръководството на избухналото през 1688 г. в Северозападните български земи Чипровско въстание. За живота на Пеячевичи и на свързаните с тях родове Парчевич – Кнежевич – Томагионович – Черкич, за тяхното участие в стопанското и в общественото развитие на Чипровския край, няма останали почти никакви документални свидетелства, тъй като при разгрома на въстанието и при опожаряването на родния им град всичко е унищожено.

Първите Пеячевичи се появяват в териториите на Хабсбургската империя след поражението на Чипровското въстание (есента на 1688 г.), водейки отряди български въстаници и техните семейства. И тъй като те подпомагат бойните действия на австрийската армия срещу османците, получават право за заселване, закупуват и придобиват земи на територията на днешните Хърватия, частично в Унгария и в Сърбия. През 1712 г., един от ръководителите на въстанието Георги Пеячевич заради заслуги към австрийската армия и по показан знатен произход, получава баронска титла, дадена му от император Карл VI. През 1772 г. един от наследниците на Пеячевичи – Йосиф II, пак заради заслуги към Хабсбургската държава получава от императрица Мария Терезия титлата граф. И до днес останалите не толкова много потомци на фамилията притежават тази титла.

За около три века пребиваване в Хърватия и в Славония фамилията се разклонява много. Нейни представители вземат запомнящо се участие в политическия, в икономическия, в културния, в социалния и в обществения живот на хърватската държава.

Част от тях стават едри земевладелци; много от мъжете, особено тези от по-ранните поколения, се посвещават на военното дело; има теолози, историци и философи, писатели, юристи, общественици и спомоществователи; други се отдават на политическа дейност.

При подготовката на изследването са използвани документални източници и архивни материали от хърватски, сръбски и български архиви и музеи, както и изследвания на хърватски, сръбски, унгарски, австрийски и български автори.

Няколко думи относно структурата на изследването: в заглавието на книгата периодът е маркиран от средата на XVII до XX в. Втората половина на XVII в. е времето, от което нататък представителите на фамилия Пеячевич стават разпознаваеми, обществено известни; установяват се, живеят и работят главно в териториите на днешната хърватска държава; там те оставят най-трайни следи от съществуването си. От това време има най-много исторически сведения за фамилията. Върху този дълъг период е поставен акцентът на изследването. Монографията обаче започва с един въвеждащ параграф още от времето на предполагаемото начало на рода Парчевич (втората половина на XIV). Тук историческите свидетелства са незначителни. Но този преход се наложи, за да бъде потърсена евентуалната историческа връзка с босненската династия, откъдето се предполага, че тръгва началото на рода. Аз не откривам категорични доказателства за това начало и в книгата представям своите виждания (различни от утвърдените) за тези ранни времена. За мен този най-ранен период е по-скоро една красива семейна легенда, която поддържа жива родовата памет и в която са преплетени и действително случили се събития.

Определяйки отделните параграфи съм се съобразявала и с това, кое вече е по-подробно проучено в хърватската литература и кое не. Трябва да бъде отбелязано, че все още няма нито едно друго (освен моето) цялостно монографично изследване за фамилията, макар разработвайки различни въпроси от историята на Славония, на Хърватия, на Сърбия, частично на Унгария изследователите научно и компетентно да са засегнали и редица моменти от битието на Пеячевичи. Безспорно в моята монография акцентът е поставен върху не разработваните и върху частично изследваните въпроси – босненско-българското начало на родовете Парчевичи, Кнежевичи, Пеячевичи; настаняването им в района на Чипровци и живота им там; включването на българските отряди в редовете на австрийската армия и съвместните действия по време на войната на Свещената лига срещу Османската империя (1683-1699 г.); напускането на българските земи и преселението, установяването в новите територии; архивите, библиотеките.

Положила съм много усилия да събера подробна информация и да представя въпроса за придобиването, закупуването, разработването и използването на многобройните имения на фамилията; да разгледам благотворителните инициативи на отделни представители на Пеячевичи; да покажа родовата памет. На базата на архивни материали проучвам дейността на двамата банове Пеячевич. Изваждам от забвение едно интересно изложение на Георги Пеячевич от 1716 г. до австрийския император Карл VI, публикувано на латински език от Любомир Милетич през 1897 г.; давам публичност на неизвестното за изследователите в Хърватия двуседмично посещение на д-р Павел Орешков в Нашице през пролетта на 1936 г. и на резултатите от срещите му с Петър граф Пеячевич и др.

Спирам се и на някои вече проучвани въпроси, но им отделям по-малко внимание, доколкото изложението не би било завършено без тях и тъй като всичко това е напълно непознато за българския читател. При повечето от разработваните и популяризираните от хърватските, от унгарските и от сръбските изследователи проблеми търся друга гледна точка, незасягани аспекти, правя уточнения и давам свое становище по спорни въпроси. Някои от тезите ми вече са приети от хърватските и от сръбските колеги.

Тъй като в България фамилията е слабо известна, то съм събрала сведения и съм изнесла в отделен параграф информацията за най-изявените нейни представители – тези, които се споменават рядко в изложението, тъй като дейността им остава встрани от общите за фамилията начинания. Така отделяйки ги, те могат да останат в представите и в паметта на хората, да се различат от другите, да станат разпознаваеми, забележими.

Живеейки в пределите на голямата Хабсбургска империя, загубили надеждата, че някога ще могат да се върнат по родните български земи, поколения Пеячевичи се включват в политическия, в конфесионалния, в обществения и в социалния живот на своята нова родина. И стават разпознаваеми и известни - в рамките на империята. Не случайно са удостоени с баронски и с графски титли, както и с редица други отличия. Титлите и ордени не са случайно дадени, Пеячевичи определено имат заслуги към австрийската армия и към държавата, а това се помни и почита не само във фамилията, но и в обществото. И тук дължа едно обяснение – след излизане на книгата поне няколко колеги ме питаха защо поставям барон и граф пред фамилията, а не пред личното име. Това не е случайно – титлите са наследствени и затова вървят пред името на фамилията, а не пред личното име на всеки един нейн представител. Само първите двама, получили баронска и графска титла – Георги II Пеячевич и Йосиф II могат да я поставят пред личното си име.

В процеса на разработване на фамилията история поставям и въпроса имат ли Пеячевичи самосъзнание за връзка с България, до кога помнят, че са българи или че техните предци са дошли от Балканите. Според мен връзката с българските земи, чувството че са българи, са трайно пазени през първите десетилетия – женят се помежду си, кумуват си, кръщават децата си; стремят се да останат по-близо към българските предели, таят надеждата, че при една нова война на австрийците към Балканите, ще дойде и редът на българите за освобождение и те ще се върнат по родните земи. След втората половина на XVIII в. това чувство постепенно се заличава; другите български чипровски родове един по един започват да се претопяват и да изчезват. Трите клона на Пеячевичи също се загубват и остава само Марковият клон. Запазването на родовото име до днес е израз на съхраняване на т.нар. златна родова линия, на чувството за принадлежност към определен конкретен род.

Втората част на книгата представлява подробно генеалогично и просопографско изследване на фамилия Пеячевичи. В процеса на изследване съм се сблъскала с много противоречиви и разминаващи се сведения, които съм се постарала да уточня: имена, години на раждане и на смърт на членове на фамилията, роднински и брачни връзки; време на преселване; местопребиваване и настаняване; събития с тяхно участие; работа, закупуване на имоти и т.н. Изчистени са доста различия в годините на раждане, женитби, поредност на брака, смърт на членове на фамилията – особено в най-ранния период.

Затова в тази част втора, опирайки се на изследванията на Ю. Пеячевич, Ф. Шишич, А. Цувай, Ив. Балта, С. Лучевняк, Я. Найцер-Сабляк, на мои лични проучвания и констатации, на работата ми върху дарствените грамоти, давам почти всички възможни варианти, като изказвам и обосновавам предпочитанията си към една или друга година или събитие. Често се налагаше да търся сравнение с други събития, които да опровергават или да докажат дадено твърдение, правя историческа и логическа съпоставка на събитията, издирвам мястото на определеното лице в тях. Разглеждайки родословието на Пеячевичи, повторението на имена като Марко, Петър, Никола, Иван, Ладислав, Фердинанд и отсъствието на името Димитър (Demeter) очертавам златната родова линия, ярко проявена във Вировитичко-нашичкото разклонение на фамилията. Направила съм и корекции в досегашното разделяне на фамилията на разклонения, като представителите на т.нар. от изследователите Будимско разклонение са обособени като Вировитичка линия на Вировитичко-нашичкото разклонение. Теза, която впоследствие е приета и от хърватските колеги.

Въвеждащите бележки към част втора са дадени в нейното начало, с. 235-238 от книгата. В цялата първа част на книгата използвам кодовете след името на всеки представител от фамилията, за когото пиша, за да бъде ясно за кого точно става дума и каква е връзката му с останалите участници в събитието, което представям. При фамилия Пеячевичи кодова система се въвежда за пръв път в моята книга. Кодовете са отразени както в генеалогията, така и в родословните таблици. Те улесняват читателя, още повече, че във фамилията има много често повторение на едни и същи имена. Освен това понякога е важно да се види как върви родословната линия или пък от кое разклонение е лицето.

Заклучението очертава някои основни приноси на научния труд, който съчетава в себе си генеалогичното изследване, основано на най-пълна документална база, с постиженията на съвременната историография и със задълбочен исторически анализ. В различни периоди за рода Пеячевич са направени няколко родословни дървета, но никой до този момент не е работил в тях с кодови означения, което дава допълнителни възможности за уточняването и онагледяването на отношенията между членовете на семейството и същевременно е стъпка напред в методиката на работа.

Чрез количествени методи успях да установя с каква честота се срещат различни имена, по колко години живеят, на каква възраст се женят и по колко пъти, колко често им се раждат близнаци, къде учат децата им, какви занятия упражняват Пеячевичи – военни, духовници, автори на книги... Не е избегнат деликатният въпрос относно българското самосъзнание на разглеждания род. Имам основания да предположа, че българското самочувствие съществува докъм втората половина на XVIII в., като отчасти се възражда след възстановяването на българската държавност.

Книгата е богато илюстрирана. Около 90 броя цветни снимки на къщи, дворци и гробници на фамилията, на картини и портрети, на гербове и оръжия онагледяват историческия разказ. Картата на районите и селищата, където членове на фамилията пребивават или на местата на важни битки, показват широтата на обхванатите от Пеячевичи региони.

2. СБОРНИК СТУДИИ И СТАТИИ „КОНСЕРВАТОРИТЕ, ПАРТИЯТА, ЛИЧНОСТИТЕ И ИЗГРАЖДАНЕ НА БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА (1879-1886 г.)”.
С., 2013, Изд. Дно Мира, 406 стр.

Рецензия: Пламен Божинов - сп. „Исторически преглед”, кн. 1-2/2013, с.217-221.

Рецензия: Виктор Косик – В: сп. „Славяноведение”, кн.1/2015 г. , с. 105-109.

Отзив: Николай Поппетров – В: сп. „Наука”, кн. 4/2014 г., с. 79-80.

Отпреди доста години у мен се беше настанила идеята да събера на едно място всичко, което съм писала за Консервативната партия на Княжество България, за следосвобожденския консерватизъм, за личностите и за техния принос в изграждане на българската държава. Макар през годините да работих по няколко други големи теми от българската и от европейската история (държавни институции, Велики и Обикновени народни събрания, министерска отговорност, фамилия графове Пеячевич), консерваторите продължаваха да бъдат в мислите и в чувствата ми. По различни поводи продължавах да публикувам в списания и в сборници отделни статии по проблемите на консерватизма. Някои от тях се оказаха в редки издания и бяха трудни за ползване от по-широк кръг читатели. А през това време не бе отпечатано почти нищо конкретно по Консервативната партия от други автори, макар да излязоха някои неща по принцип за консерватизма, както и редица интересни и научно подготвени монографии, студии и статии за дейци на партията. Така че през 2013 г. успях да преработя и да преиздам група студии и статии, посветени на проблема за консерватизма.

Оказва се, че през годините съм писала по всички важни събития и процеси от дейността на партията. И докато в дисертацията акцентът беше върху историята на партията като цяло - образуване, социален състав, идеология, организационно устройство, управление, разпадане, то в статиите на предно място излизат по-скоро личностите. В книгата статиите и студиите не са поставени по реда на публикуването им, а са по проблеми. Така те се допълват една друга. Постарах се така да ги подбера и подреда, че четени последователно пак да изглежда като една цялостна история. Включени са всички важни въпроси по образуване и функциониране на Консервативната партия. Показана е както дейността на консерваторските правителства, така и работата и приносите на отделните личности, разгледани са основните процеси и събития, идеи, програми, концепции за развитието на българското княжество. В книгата не е проследено организационното развитие на партията, не е отделено специално място на нейното разпадане. Тези проблеми бяха основно разгледани в дисертацията. В две от статиите обаче прозират причините за краха на партията: „Консерваторите и изграждането на нова България. 1879-1886 г.” и „Съюзяване и разединяване между умерени либерали и консерватори. 1883-1885 г.”

На статиите и студиите в книгата гледам като на второ преработено и допълнено издание. В процеса на подготовката на книгата и при преосмислянето на материалите някъде нещо съм добавяла, някъде нещо съм изхвърляла; някои неща са пренаписани. През годините съм слагала бележки и листчета в отделните издания; отбелязвала съм факти, които първоначално са убегнали от вниманието ми или такива, които съм откривала впоследствие. Правила съм корекции, отстранявала съм неточности. Откривала

съм допуснати грешки, за други грешки пък внимание са ми обръщали колеги. Някои от грешките предизвикаха нови размисли у мен и това е дало отражение върху съответните статии. Така че, когато поднових идеята си за издаване на книга за консерватизма, за консерваторите и за тяхната партия, вече имах конкретни мисли за преработка на някои моменти. Промените не са в тезите и в концепциите, а в детайлите, в нюансите, в акцентите. Променен е изказът.

Някои от студиите и статиите са писани по повод юбилейни чествания и годишнини, други са чисто изследователски и не са повлияни от тържествени случаи. Някои са фактологически, други са аналитични. Понеже са писани в доста отдалечени времена и по различни поводи, някъде в тях има частично повторение на отделни моменти от развитието на партията, на някои документи (програми, доклади до княза и др.). Повторенията не са механически, а в различни аспекти се засягат основни моменти от историята на партията – програми, действия на отделните правителства или на личности. В зависимост от проблематиката, акцентите се променят и се набляга върху различни моменти от тези документи.

Студиите и статиите в книгата са по теми, близки до дисертацията, но с изключение на две, са писани след защитата (8 броя) или пък след хабилитацията (също 8 броя). Някои неща са по-тясно свързани с дисертацията, затова не ги предлагам за рецензиране – например статията за социалния състав на партията. Други статии и студии обаче са твърде отдалечени от моето първо научно изследване и единственото общо е проблемът за консерватизма. Част от статиите са обърнати към личностите в Консервативната партия, нещо на което в дисертацията не съм отделила внимание; някои от действията на консерваторите също въобще не са били обект на изследване в дисертацията – например позицията на д-р К. Стоилов в Учредителното събрание или пък неговите виждания по икономическото развитие на държавата; също и дейността на Д. Греков в Учредителното събрание и в първите години след освобождението, далеч надхвърляща проблемите на консерватизма и др. Някои събития също не са били обект на проучване в дисертацията – Берлинският конгрес, Учредителното събрание, принципи и характер на конституцията и др. Затова статиите, в които се изследват тези проблеми, предлагам за рецензиране.

Първата статия в книгата е за консерваторите като общност и като идеи. Разгледани са консервативните принципи и ценности; взаимодействието на българските с европейските консерватори. Тя е напълно нова, обобщаваща, писана специално за книгата. Втората статия е за работата на Учредителното събрание (УС) като цяло. Тя също е свършено нова, няма нищо общо с дисертацията. Тя дава обща представа за изработването на конституцията, за изграждане на държавата, за нейното устройство и за начина на управление на княжеството. Но именно в УС първоначално се проявяват дейците на следосвобожденското консервативно течение. Там те дооформят своите възгледи, представят вижданията си за държавното устройство и управление, отстояват своите концепции или оборват тезите на либералното течение в събранието. Следват две статии за двама от най-видните дейци и ръководители на партията – д-р Константин Стоилов и д-р Димитър Греков и тяхното представяне в УС, както и в първите години след освобождението. Тези два материала са обърнати към личностите, но те показват

какво става в събранието и след това; какви са техните лични (и на консерваторите като общност) виждания по време на изработване на Търновската конституция, какви са възгледите им за устройството, организацията и управлението на държавата, за правата на широките народни слоеве и на народното събрание.

Едва след това проблемно-хронологично идват статиите за образуването на партията, за вижданията и програмите; за дейността на консерваторските правителства и на кабинетите с тяхно участие; за позицията на консерваторите по важните държавни проблеми, за отношението им към държавния глава и към монархическата институция.

Така подредени отделните статии създават представа за един последователен процес на формиране и утвърждаване на Консервативната партия, на изкрystalизиране на идеите и изработване на партийните програми. Застъпени са всички важни въпроси от политическото, стопанското и социалното битие на партията. Показани са най-видните личности на партията – докторите по право Стоилов и Греков, Григор Начович, д-р Георги Вълкович, Тодор Икономов, Марко Балабанов и др. като партийни ръководители, като участници в народните събрания, като идеолози и вдъхновители на консервативните ценности. Първоначално имах идея да отделя личностите в края на книгата. Така обаче се нарушава хронологията, смесват се събитията. Подредени проблемно-хронологично проличават идеите на консерваторите по принципите на конституцията, по създаването и управлението на държавата. Тодор Бурмов и епископ Климент Браницки са представени като личности, с техните специфични човешки черти и качества и като министър-председатели на първите две консерваторски правителства, показана в частност е и дейността на кабинетите. Представени са консервативните идеи и позицията на партията по обединението на българите. Обърнато е внимание на социалния произход и на състава на партията. Специално място е отделено на монархическите възгледи на консерваторите, на отношението им към княз Александър I. За д-р К. Стоилов има най-много материали – като стратег на българската външна политика, за стопанско-икономическите му възгледи и вижданията му за развитието на страната. В отделни статии има дадени по-кратки или по-подробни биографични бележки за тези от по-видните дейци и ръководители на партията, за които няма самостоятелни изследвания.

Макар че значително съм осъвременила историографската представа за Консервативната партия, трябва все пак да се има предвид, че някои статии са писани преди 20-25 години и че състоянието на историографията тогава е било друго. Сега за консерватизма по принцип има много повече и много по премислени и премерени оценки, отколкото по времето, когато аз съм писала дисертацията си и първите статии. Има и много по-широк достъп до излизащата в Европа и в САЩ литература по въпроса. Но моята цел не е била и сега не е да правя модерна трактовка на понятието консерватизъм изобщо, а да покажа политическите принципи, идеи, светоусещания и предпочитания на българските консерватори от ранната следосвободенска епоха, в частност да ги съпоставя с консервативните ценности на техните съмишленици от тогавашна Европа и най-вече – да отгранича родния, нашенския консерватизъм от либерализма, от либералните представи и доктрини за устройството и управлението на държавата, за народното стопанство и за развитието на земеделието и промишлеността, за отношението

към хората, към държавния глава, към проблемите на обществото и към законите, за ценностите и за свободата на мисълта.

В края на всяка статия е посочено къде е публикувана първоначално. Между първоначалната публикация и отпечатаният сега вариант има много разлики и това е в резултат на преработката. От тази книга предлагам за рецензиране следните седем студии и статии, които, както се вижда по датите на първата публикация, са писани след хабилитацията през 2004 г.:

- За консерваторите и за консервативните принципи и ценности в Княжество България – с. 11-32
- Берлинският договор, Учредителното събрание и полагане основите на българската държава – с. 33-52
- Д-р Константин Стоилов в Учредителното събрание на нова България – с. 53-68
- Д-р Димитър Греков: първи политически изяви на българска земя – с. 69-92
- Тодор Бурмов и първото българско правителство (5 юли – 24 ноември 1879) – с. 191-208
- Епископ Климент Браницки и неговото правителство (24 ноември 1879 – 26 март 1880 г.) – с. 209-230
- Вижданията на д-р Константин Стоилов за икономическото развитие и за мястото на България в Европа – с. 391-404.

КОЛЕКТИВНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ И СБОРНИЦИ

3. Димитър Христов, Йорданка Гешева, Николай Поппетров, Евгени Кандиларов, Илияна Марчева. История на Българска академия на науките (1869-2014). Предговор, заключение и обща редакция Илия Тодев - авторски текст на Й. Гешева - Глава Втора: Българското книжовно дружество по пътя на своето утвърждаване и преобразуване – около 80 стр. – **подготвена и чака за печат**

Историята на Българската академия на науките е колективен труд, написан по инициатива и по поръчение на Председателството на БАН. В тази книга съм автор на глава втора, включваща периода от 1878 до началото на 1911 г., когато основаното през 1869 г. в Браила Българско книжовно дружество се преобразува в академия на науките – БАН. Текстът на втора глава е направен предимно върху основата на документи от Научния архив на БАН; взети са под внимание и излезлите до сега съчинения и други колективни издания, третиращи проблемите на дружеството през втория период на неговото съществуване. Основните моменти в моята част са посветени на: преместването центъра на дружеството от Браила в София, на неговата дейност в полза на новоосвободения български народ; на целите и задачите; на организационното и научното развитие на дружеството; на проблемите пред които то се изправя и начина на тяхното разрешаване. Потърсени са грешките и недостатъците в работата на дружеството; посочена е персоналната вина на членовете на ръководството му; открити са успехите и постиженията. И както е посочено в заглавието, периодът от 1878 до 1911 г. е трудният път на утвърждаване, развитие и преобразуване на книжовното дружество в академия на науките.

След възстановяване на българската държавност през 1878 г. центърът на Българското книжовно дружество (БКД) се пренася в София. Първоначално работата върви трудно, няма материална база, средствата са недостатъчни. През септември 1881 г. е свикано първото след преместването Главно годишно събрание. Тогава е направен отчет за извършеното и за изминатия път; препотвърдени са целите и задачите; приети са нови дописни членове на дружеството. През февруари 1882 г. министърът на просветата д-р К. Иречек назначава Привременен комитет от 5 души, който трябва да изпълнява функции на управителен съвет на дружеството и на редакционна колегия на „Периодическо списание“ до свикване на предвиденото в устава Главно събрание. Председател на Привременния комитет става В. Д. Стоянов. Задачата на дружеството е да разпространява всеобщото просвещение и „истинската наука“ сред българския народ. През май 1882 г. е отпечатана първата книжка на започналото да излиза отново „Периодическо списание“. От канцеларията на Държавния съвет отпускат една статия от техните помещения, в която се настанява привременният комитет на дружеството, прибират архивата, част от книгите.

През април 1882 г. дружеството отправя молба до Софийско градско общинско управление за преотстъпване на място за строеж на дружествена сграда с ботаническа градина. Предвижда се строежът да бъде със собствени средства. През 1883 г. е предоставено даром 4600 кв. м място на ул. „Цариградска“. Строежът на дружествената сграда (само едно крило) започва едва след октомври 1890 г. и завършва две години по-късно. Тъй като собствените средства са се оказали недостатъчни и дружеството е взело доста голяма сума от банката, дава новата си сграда под наем на Министерство на външните работи, а то продължава да обитава помещения под наем – обикновено само по една стая.

Дружеството издава, разпространява чрез абонамент и разменя с други институции и със сродни дружества книги и списания; организира тържества и чествания по различни поводи, провежда литературни вечери, четения на научни трудове, изнася сказки, поддържа връзки със сродни научни организации, първоначално главно от славянските страни. Въпреки някои организационни проблеми БКД е авторитетна организация и Управителният съвет, както и членовете на дружеството са официално канени на всички общодържавни прояви и чествания. То получава държавна субсидия (често пъти прекъсвана) и се превръща във все по-елитарна институция, негов патрон е българският владетел: първо княз Александър I, а след това - княз Фердинанд.

През 1884 г. в дружеството са обособени три клона: историко-филологически, природно-медицински и за държавни науки и това е първата стъпка по трудния път към превръщането му в академия на науките. В този ранен период научният живот на дружеството се провежда предимно по клоновете. Обсъждат се научни и организационни въпроси, историко-филологическият клон работи по новия български правопис, четат се сказки, провеждат се тържества и чествания. Ръководствата на клоновете се събират веднъж месечно, а при необходимост и по-често.

До пролетта на 1898 г. председател на дружеството е проф. Марин Дринов. През есента на 1884 г. обаче той напуска България, заминава за Русия и започва да преподава в Харков. За интересите на дружеството остава да се грижи основно заместник-председателят Васил Д. Стоянов. Дринов само кореспондира с членовете в София и от

време на време дава наставления по организационни или по научни въпроси. През тези близо 14 години не е свиквано годишното събрание, не е излъчван нов управителен съвет, не са избирани нови редовни и дописни членове. Така работата на дружеството постепенно затъва.

От 1898 в БКД настъпва видимо оживление. Проведено е извънредно главно събрание, но допуснатите грешки в предходния период не са отчетени, не е потърсена отговорност за пропуските и за недостатъците в работата. Избран е нов председател – Иван Евстратиев Гешов, виден учен-икономист и държавник, който става и най-големият дарител на дружеството. С неговите просветени усилия, както и благодарение успешното развитие на българската наука и по примера на други европейски страни, БКД уверено върви по пътя на своето преустройство и преобразуване, запазвайки статута си на самостоятелно и независимо учреждение. Управителният съвет вече заседава редовно и взема решения по организацията на дружествените мероприятия. Много по-редовно се провеждат общите годишни събрания, приемат се нови членове. Свикват се и тържествени събрания. Наред с „Периодическо списание” и „Сборник за народни умотворения и народопис” институцията започва да издава „Летопис на БКД”. Дружеството има за задача да съдейства за развитие на изследванията в областта на българската история, език, култура, като създава и отпечатва научни трудове и организира научни изследвания. Макар и поставено в нелеки финансови условия, дружеството изгражда собствена материална база – представителна централна сграда със салон и библиотека. Първият етап от строителството започва през 1890 и завършва през 1892 г. Вторият етап е през 1906 г., а окончателният си вид централната сграда на БАН добива през двадесетте години на ХХ в.

От 1907 г. нататък започва целенасочена дейност по подготовката за превръщане на книжовното дружество в академия на науките. Проучват се организационните структури, уставите и дейността на академиите на науките на славянските страни и на големите европейски държави. През 1908 г. председателят Ив. Евстр. Гешов прави лично дарение, като изплаща целия ипотечен дълг на дружеството по строежа на сградата от 120 хил. лв. Целта е да се създадат условия и материална независимост, за да може през 1909 г., когато се навършват 40 години от основаването, дружеството да прерасне в академия. Политическите промени в България обаче забавят тази възможност с 3 години. И след превръщането на дружеството в академия та чак до средата на четиридесетте години на ХХ в. е запазен статутът на самостоятелно и независимо учреждение.

Най-общо задачите на книжовното дружество, залегнали и в уставите от 1869, от 1884 г. и от 1899 г. са: да *разпространява всеобщото просвещение* у българския народ; *всестранно изучаване* на българската история, език и култура; развитие на българската книжнина; да извършва самостоятелни *издирвания* в областта на науката и изкуствата; да *обнародва* научни и книжовни трудове. В периода на БКД, особено в ранните години, *разпространяването на всеобщото просвещение* е най-важната цел. Затова Управителният съвет толкова държи на широко разпространение на дружествените списания сред училища и учители, читалища, културни и просветни организации. Издават: „Периодическо списание”, „Българска библиотека”, по-късно: „Сборник за народни умотворения, наука и книжнина”, „Летопис на Българското книжовно дружество”.

Материалите, които печатат в списанията си в началния период са повече със събирателски характер – пословици, поговорки, остарели думи, народни умотворения, легенди, предания; появяват се и първите исторически съчинения. По-скоро просветителски характер имат първите работи в областта на медицината – събират се народни рецепти за различни заболявания, описват се билки; пишат по въпросите на физиологията на човека; появяват се трудове в областта на хигиената и профилактиката. Призивът при подновяване на издаването на „Периодическо списание“ от 1882 г. е : *всестранно изучаване и обработване на българския език, изучаване на българския етнос и на българската история*. През 90-те години на XIX в. се появяват първите по-сериозни публикации по медицина, по зоология, орнитология, ботаника, флора и фауна. Започва да се налага тезата за *превръщане на БКД в средище на българската наука*.

Целта на академията според устава от 1911 г. е: *да развива и разпространява науките и изкуствата; да извършва самостоятелни изследвания в различни научни области, засягащи миналото и настоящето на българския народ и държава; да представя задълбочено и аргументирано историята, литературата, езика, бита, етнографията, географията, финанси, статистиката, икономика; да разработва от научна гледна точка правните науки, философията, природните и математическите науки, медицината, т. е. разширява се периметърът на проучванията*. Другата задача е да бъдат подкрепяни и подпомагани учените, които извършат тези изследвания.

4. Стойчо Грънчаров, Йорданка Гешева. Законодателство и вътрешна политика на земеделското правителство - *Многотомна История на България. Т. 9, дял II, глава II, параграф I*. Авторският текст на Й. Гешева е от с. 161 до с. 165 вкл. С., 2012.

В тази академична история сме съавтори с вече починалия проф. дин Стойчо Грънчаров. Всеки от нас е написал определени части. Моята задача беше да представя въпросите по законодателството в областта на министерската отговорност. За пръв път в колективна история на България се поставя въпросът не само за политическата, но и за наказателната отговорност на министрите, а също и за действията на правителството на БЗНС по създаване и приложение на Закона за съдене на виновниците за националната катастрофа и Закона за съдене на министрите от 1919 г. Посочени са целите на земеделците при създаването на това законодателство; специално подчертани са грешките на земеделските лидери и многобройните нарушения на конституцията в тази област.

5. Сборник спомени и документи „Балканските войни. 1912-1913. Памет и история“. С., АИ „Проф. М. Дринов“, Съставители: Васка Танкова, Йорданка Гешева, Даниел Вачков, Владимир Златарски, Алека Стрезова, Дивна Гоцева. С., 2012, авторски страници на Йорданка Гешева - с. 77-85; 121-132; 210-224; 466-475; 476-484; 502-510 - обработени спомени и направени биографични и коментарни бележки за: Теодор Теодоров, Никола Ив. Генадиев, Атанас П. Шопов, Коста Д. Списаревски, Велчо Т. Велчев, Стоян Ив. Омарчевски.

Сборникът е колективен труд на група учени от Института за исторически изследвания при БАН. Идеята беше Балканските войни да се представят през погледа

на съвременниците, на участници във войните, на министри, депутати, дипломати, офицери, все личности, докоснали се пряко до събитията. Когато се заровихме в архивите и в старите издания се оказа, че има толкова много и толкова неизвестни неща, че трябваше да потърсим някакви принципи на подбор на текстовете: „1. да са неизвестни или малко познати на широката читателска аудитория; 2. да дават сведения за личното участие и да отразяват собствен поглед било към подготовката, било към развоя и края на войните; 3. да съдържат разказ за неочакваните проблеми на военното ежедневие и за индивидуалните преживявания, впечатления и преценки” (Предговор на сборника, с. 21) .

Включени са различни по характер изворови материали и публикувани преди повече от 80-90 години съчинения на наши видни общественици и политически дейци. Спряхме се на текстове, които нямат второ издание, които отдавна са библиографска рядкост и са трудно достъпни. Така включихме спомени на: Ив. Евстратиев Гешов, Стефан С. Бобчев, Андрей Тошев, Никола Генадиев, на генералите Георги Вазов, Радко Димитриев, Никола Иванов, Пантелей Ценов, на полк. Христо Лефтеров; на дипломатите Георги Калинков, Атанас Шопов, Димитър Ризов, Григор Начович; на Велчо Т. Велчев, Коста Списаревски, Стилиян Кутинчев, Стоян Омарчевски и др. Интересни материали бяха издирени и от периодичния печат – публикации на Стоян Данев, на Димитър Ризов, на ген. Иван Фичев. За първи път в сборника се публикуват дневнични бележки и спомени, издирени от лични архивни фондове – на Григор Начавич, на Недко Д. Каблешков, на Петър Матеев, на ген. Йеротей Сирманов и др.

Всеки текст се предхожда от кратки биографични данни за автора си, както и от библиографски данни за поместения материал. Упомената е и държавническата или обществената позиция на автора на материала по време на Балканските войни. Запазени са стиловите, езиковите и граматическите особености; авторовите бележки са дадени със звездички под линия на всяка страница. Бележките на съставителите, направените обяснения или корекции към някои събития и дати, допълненията са дадени в края на съответния текст.

III. Публикувани студии и статии:

1*. Епископ Климент Браницки и неговото правителство (24.XI.1879-26.III.1880 г.) – В: Сборник „Шуменци – строители на съвременна България”. Шумен, 2004, с. 43-57. ISBN 954-577-265-4

Проследени са идеите, концепциите, начинът на съставяне на второто в новата българска история правителство; показана е неговата дейност; представена е програмата му. Обърнато е специално внимание на личността на министър-председателя като човек и като политик. Акцентирано е върху неговите характерни особености и как те се отразяват върху политическата и обществената му дейност. Представени са взаимоотношенията му с министрите, действията му като министър на просвещението, стремежите му да произведе съобразени със законите избори. Статията е включена в книгата за консерваторите.

2.Ст.н.сътр. I ст. дин Радослав Димитров Попов – изследователят, колегата, приятелят (историографски обзор) – В: Сборник в памет на Радослав Попов. С., 2005, с. 9-13. ISBN 954-430-989-6

Статията е написана по повод смъртта на проф. Р. Попов и пресъздава моменти от неговия живот, неговата научна и преподавателска работа, участието му в редколегии, в научни съвети и др. Специално внимание е обърнато на изследователските му дирения. Направено е кратко представяне на неговите най-известни книги – „Балканската политика на България в периода на близоизточната криза.1894-1898 г.“, защитена като докторска дисертация; България и Русия. 1894-1898 г.”; „България на кръстопът. Регентството. 1886-1887 г.”; „Русия против Стамболов или Стамболов против Русия” и др. Представени са и сборници с документи с участие на проф. Попов и колективни издания.

3*. Вижданията на д-р К. Стоилов за икономическото развитие и за мястото на България в Европа. – В: Научни трудове на ПУ „Паисий Хилендарски”. Т. 1, кн.1, 2006. История, с. 469-477. ISSN 1312-7411

Икономическата политика не е от най-силните страни на д-р Константин Стоилов, но в неговата активна обществена, парламентарна, държавническа дейност, има място и за нея. На икономическото развитие на България е посветена една брошура и една статия на Стоилов - „Условията за напредъка на един народ”, отпечатана във в. „Витоша” през юли 1879 г., а също и няколко речи, произнесени в Народното събрание или на предизборни митинги. Показани са вижданията на Стоилов в стопанската област по времето, когато той лидер на консерваторите, когато е лидер на Народната партия и е министър-председател (1894-1899 г.).

4.Законодателство по министерската отговорност и действия на земеделското правителство по съденето на бивши министри след Първата световна война – В: Известия на държавните архиви. Т. 92, 2006, с.18-32. ISSN 0323-9780

Разгледани са причините довели до създаване на специализираното законодателство по съденето на министрите след Първата световна война. Специално внимание е обърната на нарушенията, които земеделското правителство извършва, създавайки закони с обратна сила и пристъпвайки към съдене на министри в нарушение на съществуващото до момента законодателство и на конституцията. Разгледан е и създаденият „ad hoc”, т. е. специално за целта, Закон за съдене и наказване на виновниците за националната катастрофа. Направено е разграничение между политическа и съдебна отговорност на министрите. Показана е накратко дейността на Третия държавен съд, обвиненията към министрите, произнесените присъди. Посочени са позициите на политическите сили.

5*. Социална основа и членски състав на Консервативната партия в Княжество България (1879 - 1886 г.) – В: Преломни времена. Юбилеен сборник в чест на 65-годишнината на проф. Любомир Огнянов. София, 2006, с. 124-143. ISBN 10:954-07-2429-5

Социалната основа на първите след Освобождението политически партии рядко става обект на научно изследване, тъй като сведенията са малко и са твърде разпилени. Не са водени списъци на членовете на първите партии, не са провеждани партийни конгреси, почти не е събиран членски внос; не е правен редовен абонамент за партийните

вестници. Всичко това затруднява изследването на социалната основа на Консервативната партия. Въпреки това след дълго ровене из архиви, стари вестници, писма, дневници, книги, спомени и др. съм посъбрала редица сведения. Всичко това ми даде възможност да предложа един макар и не много подробен анализ на социалния състав и на структурата на партията на консерваторите.

6*. Тодор Бурмов и първото българско правителство (5 юли – 24 ноември 1879 г.) – Исторически преглед, 2006, кн. 1-2, с. 67-79. ISSN 0323-9748

За първото правителство на консерваторите е писано в българската история. За това моят интерес беше насочен повече към личността на министър-председателя Тодор Бурмов, към неговите личностни качества и характеристики, към това как се стига до неговия избор за премиер; към извършеното от него не само като ръководител на кабинета, но и като министър на вътрешните работи и управляващ министерството на просвещението. Някои от грешките на кабинета са свързани именно с особеностите на Бурмов като човек и ръководител.

7. Избиране на представители от Карловска околия във Великите народни събрания (1886-1911 г.) – В сб.: Местното самоуправление. История и перспективи. Карлово, 2006, с. 16-18.

Представена накратко е Карловска околия като население и като политически пристрастия по времето на първите за региона избори за ВНС - тези от 1886 г. Показано е състоянието на политическите сили, съотношенията между тях; борбите, подготовката, провеждането и резултатите от изборите за Трето, Четвърто и Пето ВНС.

8. Габровско-севлиевиият регион в изборите за Велико народно събрание. 1879-1911 г. – В сб.: Модернизацията на България и Габрово. 1878-2006. В. Търново, 2007, с.245-253. ISBN 978-954-775-665-6

Град Габрово и региона са представени най-напред през погледа на д-р Константин Иречек, посетил района за 2-3 дни през 1883 г. Той прави интересно описание на природата, поминък, население, жилищен фонд; показани са и първите две политически партии. Чрез впечатленията пък на Петър Пешев е представено Севлиево. Включени са спомени и на други местни общественици и политици. По материали от Държавния архив са представени резултатите от изборите. На базата на комплексна оценка е показано състоянието на политическите сили и електорални нагласи в региона. Отразени са промените в обществено-политическите настроения, които настъпват при различните правителства и в различни периоди.

9. Политикът през погледа на съпругата си: Екатерина Каравелова и Султана Рачо Петрова – В: Известия на Българското историческо дружество (ИБИД), т. 40. С., 2008, с.288-297. ISSN 0081-1122

Представени са два от най-харизматичните женски образа в българската история. И двете са високо образовани и ерудирани, възпитани в духа на българското патриархално семейство. И двете са съпруги на министри и министър-председатели. Между двете има много повече различия, отколкото общи черти. Показани са действията и присъствието на двете дами на българското общество: Екатерина като пръв помощник и поддръжник на своя съпруг либерала Петко Каравелов, всеотдайната, но и властна майка на Лора и на Виола Хербст, общественичка и преводачка; и Султана – разглезеното дете на строгия

представител на Консервативната партия, члена на българското книжовно дружество д-р Пантелей Минчович и своенравна съпруга на офицера и политика Рачо Петров.

10*. Д-р Константин Стоилов в Учредителното събрание на нова България – В: Род, семейство, отечество. Годишник на Регионален исторически музей Пловдив. Книга 6. 2009, с. 57-65. ISSN 1311-9133

Проблемът за участието на д-р К. Стоилов в Учредителното събрание и неговите изяви там, включването му в различни комисии, изказванията му по конституционни въпроси, речта му по общонародния въпрос, не са част в кандидатската дисертация. Тези прояви на д-р Стоилов обаче показват вижданията му и израстването му като човек с консервативни убеждения и като лидер на партията. Направена е и кратка характеристика на д-р Стоилов като бъдещ водач на консерваторите и като личност; показани са отношенията му към широката общественост. Специално място е отделено на вижданията и на речта му по т.нар. „общонароден въпрос“.

11*. Берлинският договор, Учредителното събрание и полагане основите на българската държава. – В: Учредителното събрание и българските конституции. Сборник с доклади от научната конференция, организирана от Народното събрание на Република България, СУ „Св. Климент Охридски“, ВТУ „Св.св. Кирил и Методий“. С., 2009, с. 69-83. ISBN 978-954-22-0622-4

В тази статия са поставени проблемите на създаването на българската конституция, на нейните характерни особености. Обърнато е внимание на разделението на властите на изпълнителна, законодателна и съдебно; показано е значението на върховенството на закона и равенството пред закона. Акцентирано е върху правата и задълженията на Велико народно събрание и на взаимоотношенията между тях.

12. Политическа активност и електорални нагласи на населението на Пазарджишкия регион в изборите за Обикновено и Велико народно събрание (от Съединението до началото на XX век). – В: Министри и законодатели от Пазарджик. 1879-1947 г. Пазарджик, 2009, с. 36-46.

Темата за политическата активност и за електоралните нагласи на населението в Пазарджишкия регион е твърде широка. По нея вече частично има писано от историците-краеведи. Макар и накратко аз правя обобщение на един период от около двадесетина години, в което основните проблеми са насочени към партийно политическото състояние на региона, предизборните нагласи на населението; показвам кои са народните избраници, от кои партии произлизат, какви са техните политически и професионални ангажименти. Констатациите ми се свеждат до следното: в разглеждания период населението на региона не е индиферентно към политиката, при определени условия и обстоятелства проявява активност, следи събитията и участва в тях; подкрепя местния печат. По време на местни избори страстите са доста разгорещени, а избирателната активност обикновено се покачва. Що се отнася до явяването на парламентарни избори обаче (особено последното десетилетие на XIX в.) активността е твърде ниска, като в някои случаи е доста под средната за страната. В началото на XX в. нещата започват да се променят, все повече хора използват правото си да гласуват, изравнявайки се с общата за страната картина.

13. Ладислав и Теодор графове Пеячевич в политическия живот на Хърватия (1880-1883; 1903-1907 г.) – В: *Държава, общество и култура на българи и хървати. VII-XXI век. С., 2009, с.210-222 (статията); с.526-527(резюме на английски език)*

Спирам се на дейността на двама от представителите на фамилия Пеячевич, Ладислав и Теодор, които са оставили забележима следа в хърватската история. И двамата са потомци на брата на Георги Пеячевич, Марко, който след разгрома на въстанието се установява в Славония (в земите на днешна Хърватия) и взема участие във войните на австрийците срещу Османската империя.

В хърватската история Ладислав и Теодор достигат до най-престижната управленска позиция - бан. Стоят по около 3-4 години начело на хърватската държава по време, когато тя е в рамките на Австро-унгарската империя, но е на пряко подчинение на унгарците. Хърватите имат самостоятелно правителство и държавен глава - бан, който се назначава от австрийския император по предложение на унгарското правителство. Степента на зависимост от Унгария е значителна, главно във финансово-икономическата сфера. Макар че през 1868 г. между Унгария и Хърватия е сключено съглашение и са постигнати договорености по всички общи въпроси, хърватските земи са трудни за управление, а въпросът за независимостта и самостоятелността винаги стои на дневен ред. Точно в такъв период за бан е назначен Ладислав (1880-1883 г.) . Двадесет години по-късно постът е зает от неговия син – Теодор (1903-1907 г.)

Едно от големите постижения на при Ладислав граф Пеячевич е придобиването и присъединяването към хърватските земи на т.нар. Военна граница. Това е територия от 16 166 кв.км, след което Гражданска Хърватия заедно със Славония нараства до 42 532 кв.км. Това става с манифест на австро-унгарския император Франц Йосиф I през 1881 г. С този акт е завършен процесът на интеграция на хърватските земи в рамките на Австро-Унгария. Населението достига около 1 900 000 жители.

За управлението на бан Ладислав Пеячевич е характерна постепенната и поэтапна маджаризация, което става по пътя на установяване и утвърждаване на общите служби и дейности (железници, пощи, данъчна и митнически служби). Със или без желанието и съдействието на бана, тези дейности са определени от хърватско-унгарското споразумение, така че управляващите нямат особено големи възможности да приемат или да отхвърлят някои мероприятия. Проблемът всъщност се заключава в това, че под натиска на унгарското правителство започва упорито налагане на унгарски език в системата на железниците и в другите общи служби.

Опитът за налагане на унгарския език, заедно с поставянето на гербове с текст на хърватски и унгарски език по железниците и по някои държавни и общински сгради, предизвиква широко народно недоволство. Това е в противоречие с подписаната през 1868 г. двустранна спогодба, където е предвидено официалният език в хърватските институции и учреждения да бъде хърватски. Такива гербове с дублирани надписи се появяват в много селища. Населението недоволства, започват брожения. Двуетичните гербове са свалени и изхвърлени. Бан Ладислав не успява да овладее положението, което е една от основните причини той да подаде оставка.

През 1903 г. на власт идва Теодор граф Пеячевич. Негова първостепенна задача става успокояване на политическата обстановка след близо двадесетгодишния режим на Куен Хедервари: отказ от употреба на сила, освобождаване на политическите затворници. Започва времето на т.нар. нов курс в хърватската политика. Негативите от управлението на граф Хедервари тежат върху Теодор граф Пеячевич почти през цялата първа половина от мандата му. Инцидентите и сблъсъците с властта не престават. Пеячевич се опитва да успокои духовете. Предприети са стъпки към освобождаване от затворите на редица политически дейци, в това число и членовете на редакцията на опозиционния в. „Обзор”.

Много дейци са върнати от принудително заточение. Появяват се нови политически партии и сдружения, чието съществуване при Хедервари е било невъзможно или силно затруднено; увеличават се опозиционните вестници. Това става обаче по-бавно, отколкото на всички им се иска.

Много остро продължава да стои въпросът с употребата на унгарския език в държавната и в областните администрации, в обществените учреждения. Някои служители в железниците отказват да издават билети, ако не се използва унгарски език. Бавно се извършват промените в правосъдната система. След известно време на толеранс, опозиционния печат отново започва да пише, че „новият курс” върви мудро. Граф Пеячевич подкрепя борбата за използване само на хърватски език в държавната администрация и в учрежденията. Предприетите действия срещат остра съпротива от страна на унгарското правителство. Бан Пеячевич подава оставка.

14. Графове Пеячевич от Вировитичко-Нашичкото разклонение – В: *Националноосвободителните движения в българските земи XV- XIX в. и тяхното отразяване в музеите. Чипровци, 2009, с. 50-55 ISBN 978-954-8500-08-1*

Статията е една от най-ранните ми работи по проблема и представлява първи опит да бъдат представени пред българската общественост бароните и графовете Пеячевич. Показано е делението на фамилията на разклонения, акцентирано е върху най-дълго просъществувалата линия – Вировитичко-Нашичката. Представени са накратко най-видните наследници на тази фамилия – водачът на Чипровското въстание Георги Пеячевич, неговият брат Марко; първият граф Йосиф II, бановете Ладислав и Теодор графове Пеячевич и др.

15**. Дора графиня Пеячевич – признатата и непозната. - В: *Историк със съдба на творец и преподавател. Сборник в чест на 60-годишнината на проф. дин Людмил Спасов. Т. I, Велико Търново, 2009, с. 182-190. ISBN 978-954-400-115-5.*

Проследен е животът и творческата дейност на най-известната през XIX век хърватска композиторка – Дора графиня Пеячевич. Показани са нейни връзки с интелектуалци от тогавашното хърватско и европейско общество; представени са възгледите ѝ за мира и за войната, отношенията ѝ към обикновените хора.

16. *Parlamentarna i sudska odgovornost bugarskih ministara u svezi s Trnovskim ustavom (1879 - 1947) – сп. Časopis za suvremenu povijest (изд. на Хърватския Институт за история), 2009, № 1, с. 133-142. ISSN 0590-9597*

Показано е какво е положението по търсене на парламентарна и на съдебна министерска отговорност по българската конституция и по специално създадените за целта закони. Представени са основните положения от тези закони. Дадени са резултатите от използването на законите – проследено е накратко свикването и резултатите от работата на държавните съдилища. Статията е обобщаваща и целта беше да бъдат запознати хърватските изследователи с проблема за парламентарната и за съдебната министерска отговорност в България, тъй като в хърватската конституция от този период въпросът стои по различен начин.

17. *Проглашаване независности Бугарске и анектирање Босне и Херцеговине – два паралелна догађаја– В сб.: Стогодишњица анексије Босне и Херцеговине. Баня Лука, 2009, с. 375-393. ISBN 978-99938-21-16-8*

(Провъзгласяване независимостта на България и анексията на Босна и Херцеговина – две паралелни събития)

В статията са представени две събития, които в продължение на месеци трайно ангажират вниманието на европейските държавни глави и правителства. Става дума за обявяването на българската независимост и за анексията на Босна и Херцеговина, извършени през септември 1908 г. Едни от основните въпроси на които се спирам са: имало ли е предварителна договореност между двете държави за извършването на акциите; какви са били предварителните взаимоотношения между българския княз Фердинанд и австро-унгарския император; изследвани са стъпките, по които вървят българските и австрийските политически дейци.

Според решенията на Берлинския договор от 1/13 юли 1878 г. българският народ не се сдобива с пълна самостоятелност. Пътят до независимостта през 1908 г. е труден и продължителен и се изразява в постепенно отхвърляне на задълженията спрямо сюзерена, в подчертаване на национално достойнство при всеки удобен случай, в стремеж да се води независима външна политика. В средата на август 1908 г. правителството на Александър Малинов чрез своите дипломатически агенти в столиците на великите сили предприема сондажи, за да се види каква ще бъде реакцията от едно скорошно действие. Русия по принцип приема благосклонно българските намерения, но призовава към търпение. Според нея България не трябва да нарушава първа Берлинския договор, а да изчака това да направи Австро-Унгария, която вече се готви да анексира Босна и Херцеговина. Първоначално Англия и Франция се обявяват в защита на младотурския режим и не съветват за промяна на статуквото, но с времето тяхната позиция се променя.

На 3 септември 1908 г. в замъка Бухлау (днес в Чехия) става среща между външните министри на Русия – Ал. Изволски и на Австро-Унгария – барон Ерентал. Приемайки неизбежността на анексията на Босна и Херцеговина, Изволски се опитва да уговори максимални отстъпки за своята страна и за балканските държави. Барон Ерентал не възразява Пролитите да се открият за корабоплаване на руската флота, а България да се провъзгласи за независима. Той обаче се противопоставя на исканите компенсации за Сърбия и Черна гора заради анексирането на славянските провинции.

Оттам нататък събитията протичат мълниеносно. На 22 септември България провъзгласява независимостта си. На 23 септември Австро-Унгария обявява анексирането на Босна и Херцеговина. Кризата се задълбочава още повече и заради това, че на 24 септември Критското събрание гласува присъединяването на автономния остров към Гърция. Въпросът, който възниква, е: има ли връзка между тези събития или това е чиста случайност. Както и да бъдат преценявани събитията, те са резултат не само на стечение на обстоятелства, но малко или много са подредени от действията на определени политически и дипломатически кръгове.

Европейското, а и американското обществено мнение е, че между България и Австро-Унгария е имало предварителна договореност или поне съгласуваност за извършване на споменатите действия. В печата се появяват много статии по въпроса, но всичко това са само предположения. Писмени доказателства за споразумение между двете страни, за предварителна договореност за едновременни действия, за конкретни обещания и ангажименти, няма. Безспорно има водени разговори, има сондиране на мнения, но това е само в сферата на условната дипломатия.

В балканските столици управляващите смятат, че на срещата в Будапеща император Франц Йосиф и княз Фердинанд са се уговорили да се поддържат взаимно при нарушаването на Берлинския договор. В европейския печат се появяват и много крайни твърдения - едва ли не, че България е причина Дунавската монархия да предприеме анексията на Босна и Херцеговина. Това са емоционални и необосновани твърдения. Със или без България Австро-Унгария се стреми към анексията и още от лятото на 1908 г. подготвя политическите кръгове на великите сили за това, което предстои.

За българското правителство е важно да успее да защити независимостта и да се стигне до нейното международно признаване. Отрицателното отношение на силите към търновския акт се изгражда предимно върху началото, че никоя държава не може унилатерално да променя международен договор без съгласието на другите участници в него. Твърде много неща пречат, за да бъде свикана международна конференция, която да узакони промяната на статуквото.

В средата на октомври в Цариград започват българо-турските преговори. Те вървят бавно и с пазарлъци. Високата порта предава на българския преговарящ Андрей Ляпчев своите искания, оформени в 10 точки: изплащане на капитализирания данък на княжеството и на Източна Румелия, погасяване на част от турския дълг, изплащане собствеността на Компанията на Източните железници и др. Всичко това на обща сума от 572 милиона златни франка. Турция не смята, че ще постигне споразумение. Така формулираните претенции показват, че тя иска да протака и разчита на външна подкрепа, за да окаже натиск върху българското правителство. Защото натиск върху Австро-Унгария, с която също се водят преговори, тя не може да упражни. Андрей Ляпчев отхвърля исканията.

България полага усилия да получи съдействието на Русия, Франция и Англия за намаляване размера на претенциите. На 3 януари 1909 г. Дунавската монархия и Турция подписват предварително споразумение. Обезщетение се предвижда само за турските имоти в Босна и Херцеговина. Сумата, която Високата порта трябва да получи се определя на 57 милиона златни франка. Турция признава анексията, гарантира на Австро-Унгария правото на най-облагодетелствана нация в търговията и запазва капитулационните ѝ права. При това положение Русия решава, че е крайно време да вземе нещата в свои ръце и след консултации с Англия и Франция предлага финансова комбинация, която удовлетворява в голяма степен както българското правителство, така и Високата порта. Предварителното споразумение по признаване на българската независимост е подписано на 3 март 1909 г. от руския и от турския външни министри – Александър Изволски и Рифат паша. На 7 април Русия признава българската независимост и призовава другите велики сили да направят същото.

Така е уреден въпросът по признаване на българската независимост. С много усилия правителството на Малинов успява да защити акта от 22 септември. България се превръща в суверенна държава, начело на която стои цар, правителствата започват да водят самостоятелна външна политика, без данъци и други финансови задължения към Турция.

18*. **Димитър Греков: първи прояви на българска земя – В: *Просвета и промяна. Сборник в чест на чл.кор. ст.н. с. I ст. д.ист. н. Румяна Радкова и по случай 150-годишнината на Болградската гимназия. С., 2010, Институт за исторически изследвания, Българска академия на науките, с. 133-150. ISBN 978-954-2903-01-7***

Д-р Димитър Греков е от най-познатите български консерватори, впоследствие привърженик, последовател и приятел на Стефан Стамболов. Известен юрист, доктор по право (нещо, което се споменава изключително рядко), министър, народен представител, адвокат. Акцентът в статията е върху началните години от неговата общественно-политическа дейност, участието му в Учредителното и в първите ОНС, работата му като министър на правосъдието. Греков е представен не само като обществена личност, но и като обикновен човек, с неговите чисто човешки черти и особености, с неговите положителни прояви, но с грешките и недостатъците в характера.

19**. **Босненско?-българското начало на фамилия Пеячевич – сп. *Исторически преглед, кн. 3-4, 2010, с. 41-60. ISSN 0323-9748***

Доста противоречиви са най-ранните сведения за предците на фамилия Пеячевич. Проблемът е, че всички автори, както от по-старото, така и от по-новото поколение (хърватски, унгарски, сръбски, български), които по някакъв повод са се докосвали до тази тема тръгват от написаните от Юлиан граф Пеячевич страници за босненския произход на рода и за връзката с династията на Котроманичите. В труда на Юлиан Пеячевич обаче информацията, поне от средата на XIV до края на XVI в. е не винаги точна и понякога е с твърде легендарен характер.

Това, което ме кара да подложа на известно съмнение и на проверка първите десетилетия от появата и от съществуването на рода е фактът, че от времето на обнародването на съчиненията на Юлиан граф Пеячевич са минали близо век и половина. Историческата наука се е променила, открити, преведени и анализирани са много изворови материали, натрупали са се нови изследвания и интерпретации на споменаваните събития. И още нещо - бидейки австро-унгарски благородник и наследник на тази фамилия, Юлиан граф Пеячевич естествено е пристрастен към проблематиката и се стреми (не винаги достатъчно аргументирано) да покаже знатния произход на своя род, да обвърже неговата история с историята на европейските управляващи династии.

При изследването на граф Пеячевич информацията е частично ситуирана в събитията, по-обобщена и систематизирана, но (по моя преценка) в значителна степен и пригодена към обстоятелствата. Има неща, които не могат да бъдат отхвърлени, теоретически е допустимо да са станали така, но трудно могат да бъдат доказани - има големи пропуски в родословието в отделни периоди.

В най-разпространяваните варианти за началото на фамилия Парчевич - Пеячевич, които са почти еднотипни, всичко тръгва „от заговор на синовете на Стефан Дабиша Кнежевич против Твъртко I”, управлявал Босна през втората половина на XIV в. И Твъртко I и Стефан Дабиша са от една династия – тази на Котроманичите. Тъй като най-ранните сведения за босненския произход на рода Парчевич - Кнежевич - Пеячевич са силно ограничени, разглеждам накратко политическото и икономическото състояние на Босна и на династия Котроманичи от средата до към края на XIV в., за да се опитам да

покажа някои реални исторически обстоятелства, в които би могло да бъде вмъкнато това начало, както и да коригирам някои явни грешки в дати и събития.

20. Конституционно-правно уреждане на Независимостта – В сб.: *Независимостта на България 1908 г. – поглед от XXI век. С., 2010, с. 259-270. ISBN 978-954-2903-02-4*

С прочитането на манифеста за българската независимост, станало на 22 септември 1908 г., започва процесът на обявяване, признаване и утвърждаване на новия статут на държавата. Най-напред актът на независимостта трябва да бъде припознат от великите сили, от Турция, а след това и от другите свободни и независими държави. Уреждане процедурата по признаването на българската независимост отнема няколко месеца, защото актът фактически представлява нарушаване на Берлинския договор и трябва силите, които са го подписали, да се произнесат по този въпрос.

След като през 1909 г. този въпрос е успешно решен, след като България получава признаване от страна на великите сили и от бившия си сюзерен, тя трябва да уреди въпроса и чрез промяна в конституцията и в основното си законодателство. Това става на два етапа. Най-напред промяната на статута на държавата и на държавния глава става чрез гласуване на закон за изменение на конституцията в Обикновеното народно събрание. След това се свиква Велико Народно събрание, което има право да направи ревизия или изменение на конституцията. Използвайки свикването на ВНС за тези крайно необходими поправки, правителството на Александър Малинов, уважавайки волята на монарха и отчитайки настъпилите промени в политиката, икономиката и обществените отношения, предлага за изменение и още няколко члена в конституцията.

Така свиканото през юни-юли 1911 г. V ВНС узаконява новото вътрешно и международноправно положение на страната. България вече и по конституция става независима държава - царство, начело на която стои цар, носещ титлата „Негово Величество цар на българите”, престолонаследникът получава титла „Царско Височество”.

21. Međunarodno i državno-pravno reguliranje granica bugarske države u razdoblju od Berlinskog kongresa 1878. do drugog svjetskog rata – U: *Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa „Pravne i povijesne odrednice granica Srednje i Jugoistočne Europe”, Osijek, 2011, с. 175-186. ISBN 978-953-6072-54-5*

(Международно и държавно-правно регулиране границите на българската държава от Берлинския конгрес от 1878 г. до Втората световна война)

През 1878 г. след десетилетия на активно църковно-национално и революционно-освободително движение, след една успешна за Русия война с Османската империя българският народ възстановява държавната си независимост. Според сключения на 3 март 1878 г. в Сан Стефано предварителен договор новата държава трябва да обхваща територии, населени с етническо българско население и да се разпростира от р. Дунав на север, до Черно море на изток, а на юг да достигне до Бяло море. В по-малка или в по-голяма степен договорът разрешава етнически и исторически претенции и на други балкански държави и санкционира тяхната държавна независимост. Начертаните от Санстефанския мирен договор държавни граници са голямата мечта на българския народ, която обаче никога не се сбъдва.

Радостта на българите трае кратко. Великите сили не приемат така подписания между Русия и Османската империя предварителен договор и на 1 юни 1878 г. свикват в Берлин международен конгрес за уреждане на държавното устройство и за урегулиране границите на балканските държави. В резултат на подписания там договор българските земи са разделени. Обособени са две държавни единици: България се конституира като самостоятелно, но данъчно задължено и намиращо се под върховната власт на султана княжество, което трябва да разполага с парламент, конституция, християнско правителство и народна войска.

Намиращата се на юг от Стара планина българска област получава името Източна Румелия и остава под пряката политическа и военна власт на султана. Тя придобива пълна административна автономия, изработен от специална комисия на Великите сили основен закон, наречен Органически устав и право да избира Областно събрание. Източна Румелия трябва да бъде управлявана от генерал-губернатор християнин, назначаван за срок от 5 години от Високата порта със съгласието на Великите сили. Според така подписания на 1 юли 1878 г. Берлински договор Одринска Тракия, Беломорието и Македония са върнати обратно на Османската империя, което двадесетина години по-късно става причина за сериозен военен конфликт на Балканите.

През пролетта на 1879 г. в старата столица Търново е изработена първата българска конституция и в нея въпросът с държавните граници се решава по следния начин: само специално свикано за целта Велико народно събрание може да дебатира по въпроса и да взема решение за отстъпване, намаляване или разширяване територията на княжеството. На 6 септември 1885 г., в резултат на мощно народно движение за обединение на разпокъсаните български земи, е обявено Съединението на Княжество България и Източна Румелия. Румъния, Гърция и Османската империя не отправят негативни оценки и послания по повод извършения акт. Отрицателна е реакцията на Сърбия, която обявява война заради нарушаване на статуквото и в защита клаузите на Берлинския договор. Войната е спечелена от българите. Мирният договор е подписан на 3 март 1886 г. в Букурещ. Мирът между двете съседни държави – Кралство Сърбия и Княжество България е възстановен, без да се правят промени в държавните граници. На 5 април 1886 г. в Истанбул между Великите сили и Османската империя е подписан Топханенският акт, според който общото управление на Източна Румелия е поверено на българския княз. Българите поне частично постигат обединението си.

През пролетта на 1912 г. България, Сърбия, Гърция и Черна гора сключват поредица тайни договори и споразумения помежду си за съвместни военни действия срещу Османската империя, за освобождаване на оставащото под робство християнско население и за разрешаване на националните си въпроси. Според предварителните договорености много въпроси не са уточнени и са оставени за разрешаване за след войната; по въпроса за Македония също не е постигнато съгласие и тя остава „ябълката на раздора”. Войната на съюзените балкански държави срещу турците започва в началото на октомври и трае само няколко месеца. Империята иска примирие. Границата между балканските държави и Турция е определена по линията Мидия-Енос. Подписан е Лондонският мир. Лондонският договор обаче не разделя освободените територии между балканските съюзници, което ги довежда до нова война, така наречената

междусъюзническа или втора балканска. Българското правителство, царят и военното командване допускат редица грешки, в резултат на което изправят срещу себе си останалите балкански държави и губят тази война. За България краят на двете балкански войни води до първата национална катастрофа. Мирният договор между България и съюзилите се срещу нея Сърбия, Румъния, Гърция и Черна гора е подписан в Букурещ на 28 юли/ 10 август 1913 г. Договорът между Турция и България е подписан на 16 септември 1913 г. Уточнена е новата българо-турска граница; уреждат се въпросите с бежанците и военнопленниците.

Втората национална катастрофа настъпва много скоро. Едва приключили балканските войни, над Европа надвисва Първата световна. България отново изиграва лошо картите си; присъединява се към Централните сили и губи заедно с тях. Цар Фердинанд е принуден да абдикира. На престола застава неговият първороден син, който управлява 25 години под името цар Борис III. От негово име министър-председателят Ал. Стамболийски подписва на 27 ноември 1919 г. Ньойския договор. Корекции има главно по западната и по южната граница. Когато България влиза във войната тя има територия от 114 424 кв. км; след Ньой остават 103 146 кв.км. Наложени са тежки санкции и репарации

Последната промяна в границите на България настъпва през септември 1940 г. и става по силата на Крайовската спогодба. През лятото на 1940 г. Румъния е притисната от две страни: от Съветския съюз, който иска да му бъдат върнати Бесарабия и Северна Буковина и от Германия, която настоява Румъния да разреши граничните въпроси със съседите си. Преговорите между България и Румъния се водят на ниво посланици и представители на министерствата на външните работи. Това, към което България се стреми е връщане на отнетите през 1913 г. територии. След абдикацията на крал Карол новото румънско правителство подписва подготвения в Крайова договор за възвръщане на Южна Добруджа към България. Към договора са прикрепени протокол за определяне на граничната линия и спогодба за начина на опразване на областта и е поставен срок за завземането ѝ от български войски. По този начин, без да води война и с помощта на Германия, България отново придобива отнетите ѝ територии, възлизаци на 7696 кв.км. По силата на тази спогодба 67 хиляди българи от Северна са преселени в Южна Добруджа.

Парижкият мирен договор, подписан на 10 февруари 1947 г. между България и страните победителки във ВСВ постановява, че границите на България остават такива, каквито са били към 1 януари 1941 г. Наложени са обаче други, достатъчно тежки условия и нови репарации. Така за период от 63 години границите на България се променят няколко пъти; дадени са много жертви, претърпени са големи страдания.

22. Grofica Elizabeta \Lila\ Pejačević i Ekaterina Karavelova - intelektualke i prve dame u svojih društva – Zbornik radova Istaknute hrvatske I bugarske intelektualke u znanosti i umjetnosti. Zagreb, 2011, s.165-184. (Елизабета /Лила/ графиня Пеячевич и Екатерина Каравелова – интелектуалки и първи дами на своите общества)

ISBN 978-953-154-985-1

В последно време в стремежа към разкриване на повече и по-разнообразни елементи от социалната история на народите все по-голямо внимание се обръща на ролята и мястото на жените интелектуалки за развитието на обществата. В студията се разглеждат позициите и приноса на две на пръв поглед твърде различни, но в същото

време и близки по съдба жени, ярки представителки на българската и на хърватската държави. И двете са интелектуалки и общественички, благотворителки, съпруги на известни политици и държавници. Съпругът на Лила – Теодор граф Пеячевич достига до най-високата по негово време управленска позиция в хърватската държава – бан. Петко Каравелов пък е няколко пъти министър и три пъти министър-председател на България.

В студията показвам живота и съдбата на двете жени през призмата на обществената ангажираност, грижите им за дома, за семействата и децата. Специално внимание е отделено на творческите им постижения, които особено при Екатерина са силно изявиени. Тя има своето място в българската култура като преводач, автор на статии и фейлетони, на политическа сатира. Екатерина е работеща жена, учителка, секретарка и в същото време - неотменим помощник в партийната и в политическата дейност на своя съпруг. Освен това тя активно работи по линия на женските дружества и организации, в това число и в международни.

Лила живее в малко по-затворено общество. Нейната естествена среда са висшите политически кръгове, но тя се чувства по-добре в средите на творческата интелигенция – музиканти, художници, скулптури. Тя е благодетелка и благотворителка и това изпълва голяма част от времето ѝ. Лила е почетен председател на Хърватския Червен кръст, покровителка на Музикалното училище в Загреб, на Дружеството по изкуствата. Помощта за училищата в Нашице и региона, организирането на благотворителни концерти, изложби, търгове на произведения на изкуството, часовете прекарани в Дружеството по изкуствата ѝ носят удовлетворение и усещане за свършена работа.

Студията е написана въз основа главно на изследвания, спомени, дневници и в частност на архивни материали. Акцентът е поставен върху редица общи черти, но търся и различията, обръщам внимание на близката житейска съдба; показвам, че и двете дами имат своето място в обществото не само като съпруги на видни политици и държавници, но и като жени интелектуалки със собствен принос в културата, в изкуството и в обществения живот на България и Хърватия.

23. Еузебио Ферменджин – неговият живот и неговият документален сборник „Acta Bulgariae ecclesiastica” – Сборник „Личността в историята”, Стара Загора, 2011, с. 201-208 (електронен вариант)

Еузебио Ферменджин е роден във Винга, област Банат (Румъния), потомък е на покатоличени българи павликияни от Никополско, напуснали родните си места в началото на XVIII в., но не загубили българското си народностно самосъзнание. Ферменджин е известен в Рим и Ватикана, във Виена и Унгария, в Хърватия, отколкото у нас, но духовно, емоционално и творчески, той е свързан и с България. Събирач и съставител на „Acta Bulgariae ecclesiastica...”, обемист том с документи за българската църковна история от 1565 до 1799 г., издаден в Загреб през 1887 г., а също и на сборниците “Acta Bosnae potissimum ecclesiastica...”, на „Acta Croatiae...” и др.

От времето на Любомир Милетич, Никола Милев, Иван Дуйчев и до сега много наши автори, работейки по проблемите на българската католическа общност са се докосвали до сборника с документи на Е. Ферменджин, но почти никой не е писал за самия Ферменджин. А той е достигнал до най-високите позиции във Францисканския орден, бил е генерален дефинитор, визитатор, преподавател в католически училища и

академии; дописен член на Южнославянската академия на науките в Загреб; известно време е ръководител на познатото и в България многотомно издание на Лука Вадинг "Annales Minorum", в което са публикувани документи и проучвания по историята на Францисканския орден по целия свят и др.

Пребивавайки около две години в Хърватия и работейки по друга тема, имах възможност да събера и някои интересни и неизвестни у нас сведения за човека, който владеейки няколко европейски езика, до края на живота си не забравя майчиния български, не престава да събира материали и да пише за българите в поробена България, за винганските българи, за техния начин на живот и за връзката им с родния край. Така че с тази статия искам да дам гласност на неговия живот, дело и творчество.

24. Права и компетенции на държавните институции Обикновено и Велико народно събрание според Търновската конституция (1879-1947) –В: *Известия на Българско историческо дружество. Т. 41 С., 2011, с. 149-161; ISSN – 0081-1122 (електронен вариант)*

В статията са изследвани правата и компетенциите на двата вида народно събрание, така, както са определени по Търновската конституция от 1879 г. Разгледан е въпросът за отношенията между Обикновеното народно събрание и княжеската институция; очертани са правата и задълженията на държавния глава при съставянето и при освобождаването на правителствата. Посочени са и вариантите какво следва при гласуване на вот на недоверие на кабинета от страна на парламента и какви възможности за действие има държавният глава. Разгледана е политическата практика в българската държава; обърнато е внимание върху изборителните закони, върху правата на гражданите при гласоподаване, върху налаганите ограничения.

Констатацията на авторката е, че работата на институциите Обикновено и Велико народно събрание винаги е отражение на политическата обстановка в страната. Независимо дали създава закони за стопанското развитие, за социалния или за обществения ред, дали решава проблеми като избор на държавен глава или прави промени в конституцията, народното представителство винаги е отражение на политическата обстановка в страната, показва партийно-политическата картина, отчита нагласите и настроенията на обществото. Важни са въпросите за мястото и ролята на двата вида народно събрание в българския политически живот и за това доколко събранието отстоява независимостта си спрямо другите институции и спрямо силните личности в историята.

В дългогодишната българска политическа история има от всичко – налагане волята на отделни личности и превръщане на камарата в послушно оръдие; съобразяване с мнението на държавния глава и пренебрегване на обществените интереси; засилена съзидателна роля на парламента и пълноценно използване на дадените от конституцията права.

Статията е написана от гледната точка, от позицията на историка и показва предимно историческия аспект на събитията. Юридическо-правната страна на въпросите по промените в конституцията е разгледана от специалисти юристи, а тук са отразени само резултатите от техните трудове. Показана е общественно-политическата картина в страната при провеждане на всяко от събранията. Разгледани са настроенията на

обществото, партийните и политическите пристрастия, подготовката и произвеждането на изборите, отразяването на събитията в периодичния печат на управляващите партии и на опозицията, отзвукът в страната. Обърнато е специално внимание на изключително динамичните отношения в триъгълника на властта: Държавен глава – Министерски съвет – Народно събрание, а също и на политическата култура на управляващите и на депутатите, на тяхната партийна обвързаност. Много важен е и въпросът за мястото и ролята на ВНС в българския политически живот и за това, доколко събранието като институция отстоява независимостта си спрямо другите институции и спрямо силните личности в историята.

25. Благотворителни инициативи на българската фамилия Пеячевич в Хърватия – В: Известия на Исторически музей Кюстендил. Том XVII. В. Търново, 2011, с. 187-194. ISSN 0861-4342

След разгрома на Чипровското въстание (1688 г.) фамилия Пеячевич, заедно с много други български родове напускат завинаги родните български земи. Следвайки австрийската армия и участвайки заедно с нея в бойни действия срещу османците, те се озовават първоначално в днешни унгарски земи, после в Славония (в днешна Хърватия) и се установяват трайно там. Продължават да помагат на австрийците във войните срещу Османската империя, закупуват земи, добиват привилегии, стават барони (1712 г.), получават правото да имат фамилен герб, а през 1772 г. придобиват графска титла.

В периода XVIII – XX в. представители на фамилия Пеячевич се включват активно в политическия, обществен, социалния и културния живот на Хабсбургската империя. Сред тях се открояват известни книжовници, теолози, историци, военни дейци, политици, висши административни служители, дори двама банове на хърватската държава, по времето, когато тя е в рамките на Австро-Унгарската държава.

Тъй като представители на фамилия Пеячевич винаги са били сред елита на хърватското общество в районите, където са живели, и тъй като това е въпрос за чест и достойнство за тях, то те неизменно се нареждат сред най-активните меценати, спомоществователи и дарители. Благотворителността за графове Пеячевич трябва да бъде разглеждана като философия, като начин на мислене и като начин на обществен живот. По-голямата част от представителите на рода имат принос при осъществяването на благотворителни инициативи от най-различен характер, като безспорно трябва да бъде отбелязана ролята им за утвърждаването и развитието на католическото образование и за укрепване престижа и достолепието на францисканската католическа църква.

26. За някои неизвестни и малко известни факти около живота и дейността на Георги Пеячевич - В: Помощни исторически дисциплини. Т. VII. Евразийски хоризонти: Минало и настояще. Сборник в чест на проф. дин Валери Стоянов. С., 2012, 171-189. ISSN 0205-2504

За Георги Пеячевич (1655, Чипровци - 18.03.1725, Бач) се знае, че още преди избухване на Чипровското въстание води чета и през лятото на 1688 г. се присъединява към австрийските войски начело с ген. Ветерани. Участва в превземането на Оршо̀ва, а също и на други градове и крепости като Новиград (дн. Кладово в Сърбия), Браничево. През втората половина на август обаче пристига заповед от император Леополд I, разпореждаща ген. Хайслер с шест полка да премине р. Морава и да поеме към България.

Пред австрийските войски е поставен Георги Пеячевич със своите български конни отряди. Според стратегическите планове след преминаване на р. Морава ген. Хайслер трябва да изчака и да възпира турските войски. Само българските конници начело с Пеячевич и с Богдан Маринович са отправени към днешния гр. Монтана, като по пътя те водят редица сражения. Още преди тяхното пристигане за базов лагер на въстаниците е определена местността „Жеравица”(западно от Монтана). Вероятно мястото не е избрано случайно, а е предварително съгласувано с австрийското главно командване. Задачата на въстаниците е да прогонят османските войски от района около Видин.

В местността „Жеравица” стават най-големите сражения на въстаниците с турските войски. Първоначално въстаниците имат успех и успяват да отблъснат няколко атаки. След това обаче се дезорганизират, някои от тях напускат лагера и тръгват да търсят храна по полето. Тогава, в резултат на предателство и на неочаквано настъпление на войските, водени от граф Емерих (Имре) Тьокьоли, „хиляди българи загубили живота си”. Пеячевич е военният ръководител на въстаниците, но как точно е водил боя не може да се каже. В някои от сражаващите се там чети, особено водените от Г. Пеячевич и Б.Маринович, несъмнено е било възприето нещо от организацията и от опита на австрийската редовна войска. След разгрома при „Жеравица” останалите живи, водени от Георги Пеячевич, поемат към Чипровци, където градът е набързо доукрепен и се затварят там. Емерих Тьокьоли щурмува града на два пъти през няколко дни и в крайна сметка успява да го превземе, като го подлага на разорение.

След разгрома на въстанието Георги Пеячевич, братята му и други български четници отново се присъединяват към австрийските войски и воюват с тях няколко години. Знае се, че след като напуска войските на Л. Баденски Георги Пеячевич се установява последователно в Бая, Чаталя и Егреш, Бачки комитат (днес тези населени места са в Унгария).

След 1703 г. Г. Пеячевич и неговото семейство напускат Бая и се преселват в Чаталя. Причина за това преместване са бунтовете на унгарския граф Ференц Ракоци срещу Хабсбургската империя (1703 г.- 1711 г.) Имотите на Пеячевич са опустошени, а къщата му е опожарена, тъй като отказва да се присъедини към бунтовниците и остава верен на императора. През 1703 г. Пеячевич, който между 1697 и 1702 г. загубва първата си съпруга по баща Парчевич, се жени повторно за Доминика Маринович, чиито родители са бежанци също от Чипровци и живеят в Осиек. Скоро пак заради преследвания от страна на Ракоци семейството напуска и Чаталя и се установява в Петроварадин.

През 1715-1716 г. Георги Пеячевич е вицегубернатор на Бачки окръг. Това е записано на надгробния му паметник. Няма сведения обаче до кога изпълнява тази длъжност. От този период е едно изложение до австрийския император, в което Г. Пеячевич прави редица предложения за включване на българите при бъдещи военни действия на Хабсбургската империя срещу османците. Умира на 18 март 1725 г. в Бач (днес в Сърбия). Погребан е в църквата на францисканския манастир. Разклонението на Георги прекъсва през 1769 г. със смъртта на внука му Йосиф, който почива в Любляна. Други наследници на Георги по мъжка линия няма. Безспорно това, с което Георги Пеячевич остава най-трайно в представите на българите, освен участието му във въстанието и помощта, която оказва на австрийските войски, е получаването на

баронската титла. Дипломата е важна от историческа гледна точка с това, че в нея се споменават заслугите на Георги към австрийската армия и към императорския дом. Това е официално потвърждение за участието във военните действия под ръководството на генералите Ветерани, Хайслер и Людовиг Баденски; в битките при Ниш, Видин и др.

27. Фамилия Пеячевич и изграждането на нови селища в Хабсбургската империя (средата на XVIII – XIX в.) – сб. „Град и памет”, Пазарджик, 2012, с. 374-380. ISBN 978-954-91740-9-0

В статията е представен един непознат за българската история начин на заселване на население и на създаване на нови селища, свързан преди всичко с обществено-икономическите условия и със социалните отношения в Хабсбургската империя, а по-късно и в Австро-Унгария. Практиката за създаване на нови селища е използван в много райони на империята, но в случая интересът ми да представя проблема е мотивиран от обстоятелството, че инициативата за създаване на тези селища произтича от фамилия Пеячевич. Показано е как фамилията устройва тези селища, как помага на населението, как се грижи за него, кога и защо нарушава правата му. При това в книгата този въпрос само е споменат, но не е разработен специално.

28. Императорските дипломи и грамоти на Парчевичи и Пеячевичи като извор за родословието и за дейността им – сп. *Родознание/Genealogia*, кн. 3-4/ 2012, с. 79-89. ISSN 0861-9573

Представени и анализирани са баронските дипломи на Петър Перчевич и на Георги Пеячевич. Показано е каква важна и актуална информация може да се извлече от такъв вид документи – родословни сведения за семейството, за братята и сестрите на обдарявания човек, за съпругите и за децата; за неговите действия в полза на Хабсбургската империя; за заеманите длъжности. И тъй като всеки, който получи титлата барон или граф придобива право на личен семеен герб, то в документите се запазват сведения за герба, за символите, които той притежава и т.н.

29. Свободните хърватски земи- новата родина на фамилия Пеячевич (края на XVII – първата половина на VIII в.) – за сб. „Хървати и българи през вековете – история, култура, изкуство и език”; „Slobodne hrvatske zemlje – nova domovina obitelj Rejačević (kraj XVII – početak XVIII stoljeća)” - zbornik radova „Hrvati i bugari kroz stoljeća – povijest, kultura, umjetnost i jezik”, Zagreb, 2013, s. 73-98. ISBN 978-953-154-991-2

Малко са документалните свидетелства за участието на фамилия Пеячевич в Чипровското въстание (1688 г.), в преселението на чипровските бежанци и в последвалите след това събития. Първоизточниците не са много и в голяма степен се повтарят. И все пак, преглеждайки вече известни неща, попадайки понякога на останали встрани от вниманието на изследователите моменти, събирайки ред по ред разпиляна по архиви и библиотеки информация, проследявам пътя на Пеячевичи от въстанието, през участието им във войната на Австрийската империя срещу османците, преселването им в Южна Унгария и в Славония и първите години от живота им в новата родина.

След разгрома на въстанието към намиращите се в близост до българските селища австрийски войски започват да се присъединяват остатъци от разбити бунтовнически чети, бягащо население. Сред търсещите помощ от австрийците са и братята Пеячевичи – Георги, Марко, Иван и Никола. Заедно с тях са семействата им. Първоначално оцелелите

въстаници охраняват бягащото население – жени, деца, старци и им помагат да преминат Дунава. След като настаняват жените и децата в безопасен район на Хабсбургската монархия, водените от Пеячевич около 600 бойци преминават под командването на граф Людовиг Баденски и воюват с него през следващите 2-3 години.

Запазено е виждането на Георги Пеячевич за тези години и събития. То е отразено в едно изложение до австрийския император Карл VI от 18 юни 1716 г. Изложението е публикувано на латински език от Л.Милетич през 1897 г. В него Пеячевич прави преценка на отминалите събития, споменава за свои участия в боеве и в различни мисии, отчита грешки на австрийската армия по отношение на българите и дава предложения за бъдещи действия. Трябва да бъде отбелязано, че дадените от Г. Пеячевич сведения в голяма степен отговарят на действителността, което дава възможност да бъдат приети за достоверни и тези факти, за които няма категорична информация.

Първите сведения за другите чипровски българи в Хърватия са за колонията в Осиек. Според Йосип Бьосендорфер голяма група чипровчани пристигат в Осиек през първото десетилетие на XVIII в. идвайки от Печух (днес Печ в Южна Унгария). Сред преселниците се срещат имената на фамилията Черкичи, Адамовичи, Парчевичи, Маргини, Пеячевичи, Николантин, Франколука и др. като за всички се посочва, че произхождат от Чипровци. Почти всички се занимават с търговия на едро, а някои и с преводаческа или с друга административна работа. Много често влизат в бракове помежду си и така установяват трайни роднински връзки и поне няколко десетилетия пазят българското си народно самосъзнание.

Какво става с братята на Георги Пеячевич? През 1704 г., поради размириците, предизвикани от бунтовниците на Ракоци, Иван и Марко Пеячевичи напускат Печух и се настаняват в Осиек, където се събира цяла българска колония. Там се женят, там се раждат децата им, а после, закупувайки нови имоти, разширявайки владенията си, се разпростират из цяла Славония. Години наред живеят с надеждата, че ще успеят да се върнат. Свободните хърватски земи стават тяхната нова родина, а те се вписват с достойнство в икономическия, военния, политическия, културния и религиозния живот на Австрийската империя.

30**. Двама късни представители на фамилията графове Пеячевич и връзките им с българите от края на XIX в. – сборник: "България и Балканите в сферата на европейските влияния през XIX – XXI век". В.Търново, 2013, с. 76-83. (*Bulgaria and the Balkans in the Sphere of European Influences. V. Tarnovo, 2013, p. 76-83*). ISBN 978-954-2968-46-7

В статията са представени двама наследници на фамилията Пеячевич, свързани по различни начини с България. Никола граф Пеячевич е един от тримата генерали на фамилията. По време на битката при Кьониграц на 3 октомври 1866 г. загубва дясната си ръка. След това действащата армия и от август 1871 г. става адютант, а малко по-късно и главен адютант на император Франц Йозеф I. През 1874 г. е произведен в чин генерал. От лятото на 1886 г. е командант на Четвърти военен корпус в Будапеща. Именно от това време има информация за среща и за взаимодействие с български офицери, един от които е ген. Рачо Петров. За тези връзки става дума в статията.

Другият, за когото се разказва в статията е Габриел граф Пеячевич, кандидат за български княз през 1886-1887 г. Корижирани са твърдения в българската и в частност в хърватската история, че Габриел се кандидатира за български княз през 1879 г. заедно с Александър Батенберг.

31. Балканските войни – предистория (The Balkan Wars – Prehistory) – In: Bulgaria and Hungary in the Wars from the Sekond decade of the 20th Century. Bulgarian-Hungarian History Round table. (Bulgaria and Hungary at War. 1912-1918). Sofia-Budapest, 2013, p.16-21. ISBN 978-954-2903-09-3

Много е писано в българската историография по повод промяната на чл. 17 от Търновската конституция през 1911 г. и относно възможностите, които тази промяна „отваря“ за започване подготовката за Балканските войни. Има ли връзка между двете събития, от къде тръгват предположенията за такава връзка и доколко реална е тя. Дълго време, почти век, историци, юристи, журналисти и мемоаристи твърдят, че промяната на чл. 17 и въвеждането на възможността за сключване на тайни договори, които да не бъдат одобрявани от Народното събрание, фактически е първопричината за участието на България в Балканските войни и за поражението на страната ни.

Сключването на т.нар. тайни договори е въпрос, който вълнува цялото българско общество дълго време. Но това е практика, която вече съществува в Европа и сред съседните държави. Твърде пресилено е да се твърди, че промяната на чл. 17 е причина и то сериозна, за да бъдат обявени Балканските войни, в резултат на които за България настъпва национална катастрофа. Как биха се развили събитията, ако правителството и монархът нямаха механизми за сключване на тайни договори. И какво всъщност би направило събранието, ако знаеше за подписаните със Сърбия и Гърция тайни договори, за договореностите с Черна гора? Би ги спряло, би отказало да ратифицира тези договори – едва ли. В този период голяма част от българското общество подкрепя стремежа за освобождаване на брата роб в Македония, пацифистите са твърде малко.

Така че със или без промяната на чл. 17, войната е на прага и тя има своите мотиви, предпоставки и обосновки; своите привърженици и противници. За нея се готвят всички живущи на Балканите. По принцип договорите със съседните държави целят да минимизират неблагоприятните последици. Грешките идват след това – при обмисляне клаузите на договорите, при подготовката и воденето на войната, след недобра преценка на редица действия и обстоятелства и др.

32. Obiteljji Pejačvić i Bugarska – статия за Каталог от изложба „Likovna baština obiteljji Pejačević”, GLUO, Osijek, 2013, s. 255-266. ISBN 978-953-6695-79-9

Неточни и противоречиви са най-ранните сведения за предците на фамилия Пеячевич – родът Парчевич. Проблемът е, че почти всички автори, които по някакъв повод са се докосвали до тази тема тръгват от преданието за босненския произход на рода Парчевич и от връзката с династията на Котроманичите. Информацията обаче е не винаги е прецизна и понякога е с легендарен характер.

В най-разпространяваните варианти за началото на фамилия Парчевич - Пеячевич, които са почти еднотипни, всичко тръгва от заговор на синовете на Стефан Дабиша Кнежевич против Твъртко I, управлявал Босна през втората половина на XIV в. Според семейните предания именно един синовете на Стефан Дабиша – Парчия дава

началото на рода Парчевичи - Пеячевичи. Бан/крал Твъртко I и Стефан Дабиша са от една династия – тази на Котроманичите. Тъй като най-ранните сведения за босненския произход на Парчевич - Кнежевич - Пеячевич са силно ограничени, разглеждам накратко политическото и икономическото състояние на Босна и на династия Котроманичи от средата до към края на XIV в., за да се опитам да покажа някои реални исторически обстоятелства, в които евентуално би могло да бъде вмъкнато това начало, както и да коригирам някои грешки в дати и събития, свързани с фамилията. В предложената родословна таблица показвам състоянието на династия Котроманичи към момента на предполагаемото включване на Парчия в събитията, както и връзката между отделните представители на рода Парчевичи-Пеячевичи.

Спирам се на процеса на усядане на Парчевичи-Пеячевичи в българските територии; участието им във военни действия на българските владетели и в дипломатически мисии. Разглеждам разделянето им на родове в края на XV век, утвърждаването и налагането на тези родове в българските земи. Представям накратко икономическото развитие на селището Чипровци, намиращо се вече под османска власт, а също и включването на фамилия Пеячевичи в местната история и в стопанското изграждане. Показвам избухването и поражението на Чипровското въстание от 1688 г., участието на Пеячевичи в тези събития и тяхната участ, принудени след въстанието да напуснат българските земи.

33**. **Петър граф Пеячевич, хърватската държава и България – сп. История/History, кн. 2/2014, с. 127-139. ISSN 0861-371**

Поднесена е информация за живота и дейността на Петър граф Пеячевич, интелектуалец, обществен деец, управител на именията на Пеячевичи в Нашице и в района в периода преди Втората световна война. По време на войната графът става един от известните хърватски дипломати на Независимата хърватска държава. След войната граф Пеячевич и неговото семейство емигрират в Аржентина, установяват се там и повече никога не се завръщат в Хърватия.

34**. **Архивите, книгите, изобразителното изкуство и музиката в живота на фамилия графове Пеячевич – В: Европа в културното и политическото битие на българи и хървати (Europe in the Cultural and the Political Life of Bulgarian and Croats). С., 2014, с. 219-236. ISBN 978-954-92231-9-4**

Студията е посветена на културния живот на фамилията. Като част от висшето хърватско общество графове Пеячевич оставят трайни следи в областта на изобразителното изкуство, музиката, литературата. Всяко разклонение от многолюдната фамилия поръчва и съхранява портрети на своите най-видни членове, на съпругите и децата. Освен това картини от най-популярните за времето художници красят огромните зали и коридори в къщите и дворците им. Техните фамилни гробници са проектирани от най-видните архитекти. Най-известната хърватска композиторка от края на XIX и първата половина на XX в. е Дора графиня Пеячевич.

Графове Пеячевичи са първата фамилия в Славония, която създава частен архив, за съжаление разпилян през годините. Семейните библиотеки пазят неопценимо богатство. Само в двете библиотечни зали в двореца в Нашице са събрани не по-малко от 5000 тома

по история, география, литература, икономика, политика, статистика, множество речници, енциклопедии, справочници.

Специално място в семейната библиотека заемат съчиненията, произлизащи от членове на фамилията – поне десетина човека от Пеячевичи са пробвали перото си. Трудовете са повече от двадесет на брой, отпечатвани в продължение на два века - от началото на XVIII в. та чак до 1909 г. От тях 11 са написани на латински език, 5 на немски, 4 на унгарски. Четирима от авторите са били професори и преподаватели в различни учебни заведения в Буда, Тирнау, Виена, Любляна, Грац, Загреб; двама са имали духовен сан. Седем от творбите са с богословско-религиозно съдържание. Сред най-известните автори на фамилията могат да бъдат посочени Яков барон Пеячевич, Франц Ксавер барон Пеячевич, Леополд барон Пеячевич, Иван Непомук граф Пеячевич, семейният историограф Юлиан граф Пеячевич и др.

35. Графовете Пеячевич – сп. „Наука”, С., 2014, № 3, с. 53-59. ISSN 0861 3362

Статията е обобщаваща и представя фамилия Пеячевич по времето на нейното пребиваване в хърватските територии. Показани са най-важните инициативи на фамилията, представени накратко са някои от техните най-изявени представители; посочени са особености в налагането и утвърждаването на Пеячевичи като част от аристократичното общество на австрийската империя.

36. Войната на Свещената лига от 1683-1699 г., Чипровското въстание и съдбата на прокудените българи. – В: Личност, народ, история. Националноосвободителните борби през периода XV-XIX в. Сборник студии и статии. С., 2014, с. 16-28. ISBN 978-954-9496-19-2

Статията е писана по повод юбилейните чествания на 325-годишнината от Чипровското въстание през 2013 г. Показана е обвързаността на въстанието с войната на Свещената лига от 1683-1699 г., акцентирано е върху факта, че събитията в северозападните български земи не започват случайно. Представени накратко са действията на четите на Георги Пеячевич и Богдан Маринович, активността на местното население в стремежа му да извоюва свободата си. След разгрома на въстанието и след като не получава очакваната помощ от австрийските войски, българското население от района на Чипровци е принудено да напусне родния си край и да поеме трудния път към търсене на нова родина.

37. Иван Евстратиев Гешов и Българското книжовно дружество: от дописен член до председател (1881-1911 г.) – сп. „Наука”, кн. 6 /2014, с. 30-33. ISSN 0861-3362

Проследен е пътят на видния български политик и общественик от влизането му в Българското книжовно дружество през 1881 г. най-напред като дописен член, участията му в дейността на дружеството, заниманията му като учен; приемането му за редовен член през 1884 г. ; избирането му за член на Управителния съвет. Показана е работата му като член на ръководството на БКД, подкрепата, която той оказва на дружествените мероприятия. Специално внимание е отделено на избирането му за председател на БКД през 1898 г. и действията му за преобразуване на дружеството в академия на науките, благотворителните му инициативи.

38. Културни и научни взаимодействия на Българското книжовно дружество с поляци – в сайта на Институт за исторически изследвания от дата 20-21 март 2014 (сборник доклади от българо-полска конференция), с. 66-73.

Не са много запазените сведения за културните и научните връзки между основаното през 1869 г. в Браила Българско книжовно дружество (преобразувано през 1911 г. в Българска академия на науките) и полски институции и граждани. Малко са и косвените свидетелства. Тези обстоятелства идват да покажат, че през ранния период от съществуването на Българското книжовно дружество (БКД) взаимоотношенията с действащото по това време Императорско (кралско) краковско научно дружество и с неговия правоприменик – Краковската академия на знанията, не са били чести. В статията са представени отделни факти от не много интензивните връзки между Полша, поляците и софийското книжовно дружество в ранния период (края на XIX – началото на XX век).

Първите връзки между българското и полското научни дружества са от 1870–1871 г., от когато има косвени сведения, че в Браила са получени книги от Краковското императорско дружество. Когато центърът на БКД е преместен от Браила в София (след ноември 1878 г.) и когато през 1882 г. отново започва да излиза органът на дружеството „Периодическо списание“, размяната на книги и списания се активизира. Освен с Краковското дружество, Българското книжовно дружество вече си сътрудничи и с Варшавския университет, изпраща главно „Периодическо списание“, а по-късно и други свои издания и получава техни. И това не е епизодичен факт, такива сведения се срещат поне няколко пъти в архивите на БКД. Има и запазени книги в библиотеката на БАН. Около 1884-1885 г. членове на българското дружество получават покана да станат сътрудници на полското списание „Всемирен преглед“.

Има запазени сведения от най-ранния период на взаимните контакти за номинации на полски учени за членове на Българското книжовно дружество. Тези личности в по-малка или в по-голяма степен обвързват своята научна, преподавателска и популяризаторска работа и с България. Сред тях могат да бъдат изброени поне няколко поляци. През 1885 г. членовете на направление Природно-медицински науки номинират за дописен член на БКД поляка Фортунат Игнатий Хелковски (Хелховски), по професия ветеринарен лекар. И още един свързан с Полша учен е номиниран за дописен член на БКД. Това става през септември 1910 г. и се отнася за професора по история на славянското законодателство от Варшавския университет Теодор Теодорович Зигел.

В ранния период от развитието на БКД най-пряката връзка между българското дружество и Краковската академия е взаимстването на елементи от устава. Това става два пъти – първия път, когато от София искат да се запознаят с устава на Краковското дружество е през 1899 г. Втория път е през 1908 г., когато БКД започва подготовка за преобразуването си в академия на науките и има необходимост да ползва статутите на чужди академии, за да устрои своята дейност по нов начин.

В заключение може да се направи изводът, че в периода 1870–1910 г. (за разлика от годините след това, когато научните и културните контакти стават твърде активни) взаимоотношенията между Българското книжовно дружество и полските институции, по-конкретно Краковското научно дружество, не са особено интензивни. От този период има повече взаимоотношения с отделни поляци (Антони Калина, Ян Гжегожевски,

споменатите вече Хелховски, Зигел и др.), които по един или по друг повод посещават или пребивават в България, както и с българи, които посещават Полша. Задачата ми все пак бе да събера дори и рядко срещащи се в Научния архив на БАН факти за сътрудничеството на българското научно дружество с Полша и с поляци в този ранен период и да им дам гласност, за да не се загуби и малкото известна информация за двустранните ни културни и научни контакти от по-ранно време.

39. Bugarsko razdoblje obitelji Pejačević. - U: ARTOS. Časopis za znanost, umjetnost i kultura. Broj 2 /2015 g. Osijek, Croatia :
<http://www.uaos.unios.hr/artos/index.php/hr/casopis/broj-2-2015>

Разгледан е т.нар. босненски период на рода Парчевич, откъдето пък тръгва началото на фамилия Пеячевич. В предложената родословна таблица показвам състоянието на династия Котроманичи към момента на предполагаемото включване на Парчия в събитията, както и връзката между отделните представители на рода Парчевичи-Пеячевичи. Подчертавам заключението си, че връзките на Парчевичи с династията на Котроманичите нямат реална историческа основа и имат по-скоро легендарен характер. Представено е настаняването на родовете Парчевичи, Кнежевичи, Томагионовичи, Пеячевичи в северозападните български земи и в района на Чипровци; налагането и утвърждаването им там; участието им в инициативи на последните български царе. Обърнато е внимание върху езика, бита, заниманията на чипровчани по време на османското владичество, върху издигането на Чипровци като водещо в региона селище. Студията завършва с участието и разгрома на Пеячевичи в Чипровското въстание, с напускането на родните земи и с настаняването в района на днешните унгарски и хърватски територии.

40. Д-р Константин Иречек, България и Българското книжовно дружество – за сп. Наука , кн. 1/2015 г., с. 14-19.

Статията е базирана на пленарен доклад, изнесен на Национална научна конференция с международно участие на тема „Константин Иречек: историк, държавник, общественик, мемоарист”, организирана от Института за исторически изследвания при БАН, Нов Български университет и Съюза на учените в България. Показани са накратко животът и делото на д-р К. Иречек, родната среда, образованието, първите опити в областта на историческите научни изследвания, появата на книгата му „История на българите”. Специално място е отделено на времето, прекарано в Княжество България и най-вече на участието на Иречек във възстановяване дейността на Българското книжовно дружество, както и на действията му като член на дружеството. Засегната е и работата му като главен секретар, а после и като министър на просвещението;обърнато е внимание на обиколките из българските земи и на събирането на материали за книгата „Пътувания по България”.

Бележка: Отбелязаните със звездичка * 7 студии и статии са включени в книгата „Консерваторите, партията, личностите и изграждане на българската държава. 1879-1886 г.” С., 2013.

Отбелязаните с две звездички ** 5 студии и статии повтарят в значителна степен части от книгата за фамилия графове Пеячевич

Статии и студии, приети за печат и под печат:

41. Войната и мирът в живота на фамилия графове Пеячевич – за сборник в чест на 75-годишнината на доц. д-р Румяна Божилова, подготвян от Институт по балканистика с Център по тракология при БАН

Има фамилии, които дълготрайно свързват живота си с армията, с бойните действия, с войните. И дори когато не са на война, тя присъства в ежедневието им. Армията става за тях работа и призвание, социална среда, начин на общуване и на съществуване. В своята дълголетна история Пеячевичи много пъти обвързват битието си с тази мъжка професия. Дори първите по-конкретни сведения за тях произхождат именно от войната на Свещената лига с османците от 1683-1699 г. И разбира се от организацията и бойните действия по време на Чипровското въстание от 1688 г. Още тогава Георги Пеячевич се изявява като добър въстанически ръководител. Макар да има доста по-малко сведения, то почти сигурно е, че с армията свързват живота си и другите трима братя на Георги (Никола, Иван и Марко), а техният баща Матей загива като ръководител на отбраната на Чипровци по време на въстанието.

Животът на първите поколения Пеячевичи, напуснали българските земи след разгрома на Чипровското въстание, също е пряко свързан с австрийската армия. Именно заради участието си и заради добрите си прояви във войните на империята с османците, заради услугите, които вършат, Пеячевичи стават известни, разпознаваеми в обществото, получават първите си права и привилегии, както и титлите барон и граф; придобиват и закупуват първите си имения. Във фамилията има трима генерали, и още поне двадесетина мъже, които по някакъв начин, за по-кратко или за по-дълго време свързват живота си с армията. Няколко от младите Пеячевичи завършват военни училища.

По-късните поколения организират живота си по друг начин, войската вече не е най-перспективната месторабота за тях. Ориентират се по-скоро към държавната и общинската администрация, стават жупани и велики жупани, министри, някои от тях за определяни, а по-късно и избирани за народни представители. Двама от тях (Ладислав и Теодор графове Пеячевич) достигат до най-високата за времето си длъжност бан на Хърватия, Славония и Далмация.

---

42. Семейните гробници на фамилия Пеячевич – места на памет според определението на Пиер Нора – за сп. „Родознание/Genealogia”

Твърде странна в някои отношения е историята на фамилия Пеячевич. Докато са в българските земи, сведенията за тях, за дейността им, са почти нищожни; да не говорим за начин на живот, маниери, позиции, връзки в обществото. Първото поколение Пеячевичи, които напускат българските предели, полагат началото на връзките и взаимоотношенията с военните среди и с аристокрацията на Хабсбургската империя. Само двадесетина години по-късно, за тях вече се говори, и то в чужда държава, те са разпознаваеми сред унгарското и хърватското общество. Ставайки част от едно аристократично общество те полагат усилия да се представят добре, да не бъдат забравени, споменът за тях да не угасва. Заради заслуги идва и първото голямо отличие – баронската титла от 1712 г. за водача на чипровското въстание Георги II Пеячевич, за неговите деца и братя, а също и за техните наследници. И докато за най-големия от братята Никола информацията е много

недостатъчна, то за другите трима – Георги, Иван и Марко има повече сведения. Гробът на Никола е неизвестен, както времето и мястото на смъртта му. Но от там нататък следите са ясни.

Предполага се, че в криптата на църквата „Св. Миховил” в Осиек са погребани общо 8 човека от фамилия Пеячевич. Пак в стария град на Осиек, във францисканската църква „Св. Кръст” са погребани трима представители от ранните поколения на фамилията. Техните паметни плочи не са запазени и не може да се каже със сигурност кои точно са били.

В първите десетилетия след установяването на територията на Хабсбургската империя споменът за Георги, водача на Чипровското въстание, е най-силен. Той е погребан в църквата на францисканския манастир в Бач. Две години след смъртта му, синът му от втория брак Никола Леополд поставя в негова памет голяма бяла мраморна плоча в централното олтарно пространство на църквата. Плочата стои и до днес. А върху нея каменоделецът е издялал паметен надпис и герба на бароните Пеячевич.

Оттам нататък местата, където са погребвани Пеячевичи се превръщат в ясно различими места на паметта: през XVIII и първата половина на XIX век тленните останки на почти всички от фамилията са полагани в църквите на съответните населени места, паметните им плочи обикновено съдържат освен кратки данни за живота и делата им и гербовете на фамилията. През втората половина на XIX век Пеячевичи вече строят самостоятелни гробници: в Нашице, Ретфала, Подгорач. Гробници, превърнали се в свидетелство за могъществото на фамилията, за техния авторитет и влияние. Семейните църкви-гробници са свидетелства също и за това, че те държат споменът за тях да остане трайно в съзнанието на себеподобните им, но и на обикновените хора, на които те, по силата на системата са господари.

Специално внимание заслужава олтарът. Той е твърде оригинален, в неоготически стил, във формата на самата църква, изграден от камък. Или по спомени на възрастни нашичани, той представлявал умалена форма на семейната църква.

В семейната гробница на графове Пеячевич в Нашице са погребани вероятно 16 човека (възрастни и деца). Телата на Ладислав граф Пеячевич, инвеститорът на строителството и на още петима от фамилията са били частично мумифицирани и положени в саркофази. Останалите са погребвани в специални ниши в подземие. В църквата са поставени допълнително паметни плочи и за членове на фамилията, които са починали преди построяването на комплекса и са били погребани на други места. Така общо в криптата и в църквата има паметни плочи и сведения за 26 души от 6 поколения на фамилия Пеячевич. Семейни гробници на Пеячевичи са строени още в Ретфала, днес квартал на Осиек и в селището Подгорач.

Сведенията по надгробните и по паметните плочи дават възможност да бъдат уточнени и прецизирани някои данни по отношение години и дати на раждане и на смърт на членове на фамилията, причини за смъртта, заемани длъжности, закупени или получени в наследство или като зестра имоти и т. н. Така или иначе те се превръщат в места на паметта.

Представителите на фамилия Пеячевич от всички поколения добре разбират какво означава да останеш в паметта на хората. А те особено държат на това да не бъдат

забравени. Защото смятат, че тяхното присъствие в обществото е значимо, което в действителност е така. Затова те не само богато даряват, поради което получават право да имат собствени оратории в църквите, да поставят там гербовете си, да строят собствени олтари. Достигнали до високи управленски, властови и командни позиции, те смятат, че трябва паметта им да бъде вечна, че наследниците им, поколенията трябва с благодарност да си спомнят за стореното от тях. Затова от втората половина на 19 век предприемат изграждането и на семейни църкви-гробници, така както правят и другите аристократически фамилии в Хърватия, Австрия, Унгария. За съжаление по време и след Втората световна война това материално, но и духовно наследство на Пеячевичи е подложено на кражби, разрушение и вандализъм.

43. Дипломатическите документи като извор. Случаят Атанас Шопов – за сб. „100 години от Балканските войни. България – извори и документи”, в печат, на коректури

В статията са накратко са представени видове дипломатически документи и актуалността на тяхното използване от изследователите. Специално внимание е отделено на един частен случай – на действията на дипломата Атанас Шопов, както и на редица документи, които той изпраща до Министерството на външните работи и изповеданията и до министър-председателя. Разгледан е главно периодът на Балканските войни. По това време Шопов е генерален консул на България в Солун. Отделено е внимание на една от книгите на Шопов „Как ни се наложи Балканската война” и на неговите размишления около този период от българската история.

В статията са намерили място вижданията на Шопов по положението на българите в периода от 1903 до началото на Балканска война. Показани са опитите на турската държава да обезбългари Македония и Тракия, както и усилията ѝ да не изпълнява клаузите на Берлинския договор и други международни решения, отправени в защита на българското население. Разгледани са причините, довели до сключването на балканския съюз и до войните; показани са разсъжденията на дипломата по отношение позицията на българската държава по неизбежността на войната. Написаното от Шопов не е опит да се оправдават неговите действия като дипломат, а само реакции в усилията му да подпомогне изработване на обективна политическа линия от страна на правителството.

44. По създаването и по спецификите на Търновската конституция: Марин Дринов и неговите виждания по българския основен закон – за сборник от конференция, посветена на Марин Дринов, проведена на 31 октомври - 1 ноември 2013 г. в София

Марин Дринов не е пряк участник в Учредителното събрание. Като член обаче на Временното руско управление той подпомага работата по организация и откриване на събранието. Като владеещ много добре руски език е поканен да сформира екип и да направи превод на предложения от русите проект за първия български основен закон – т.нар. органически устав или българската конституция. При превода на органическия устав Дринов няма възможност да изложи своите възгледи. Той и екипът му трябва стриктно да се придържат към духа и буквата на руското предложение. Някои основни принципно положения обаче му правят впечатление и той споделя своите виждания с руските представители, с които работи, както и с временно управляващия българското

княжество княз Александър Дондуков-Корсаков. Възгледите на Марин Дринов от този период в значителна степен се изясняват от отговорите на 16 въпроса по устройството и управлението на българската държава, които той дава по повод питането на Александър Дондуков Корсаков. Друг източник на информация за вижданията на Дринов са написаните от него през август 1904 г. в Харков спомени по създаването на българската конституция.

45. Иван Евстратиев Гешов и Българското книжовно дружество: от дописен член до председател (1881-1911 г.) – за сборник от конференцията, проведена в Пловдив на 6-7 ноември 2014 г. – двойно разширен вариант в сравнение с публикацията в сп. „Наука“.

Разгледана е дейността на видния български политик, общественик, интелектуалец, благодетел само в една насока – като редови член на българското книжовно дружество. Показано е приемането му за дописен и за действителен член на дружеството, избирането му за член на Управителния съвет на БКД още през 1884 г., работата му като ковчезник на дружеството; инициативите в които се включва. Представено е израстването му от редови член до председател на БКД през 1896 г.; накратко е разгледана дейността му като председател до времето на преобразуване на институцията в Българска академия на науките през 1911 г.

46. Родовите имена като източник на информация – сп. „Родознание/ Genealogia“, кн. 1-2, 2015 г., на коректури

Във всяка фамилия има специфична повторемост на определени имена. Тези имена характеризират принадлежността към този род; стават елемент от родовото съзнание, отличават родовете един от друг. В статията на базата на направени генеалогични изследвания се разглеждат родовите имена при две фамилии Пеячевичи и Гешови и информацията, която може да се придобие от това. Имената са източник на информация – те показват колко трайна е родовата памет, доколко се спазва традицията; кога новото време дава отражение върху рода и как се променят имената в резултат на събития. В случая с Пеячевичи имената показват и връзката с първоначалната родина, чувството за принадлежност към българския народ, а по-късно и стремежа фамилията да се адаптира в новата социално-икономическа среда, в обществените кръгове, в политическата система. И при двете представени тук фамилии има пъстрота и разнообразие в именуването, но и стремеж към запазване на българския дух; на почитане на традицията. Забелязва се обаче и леко модернизирани на някои вече поостарели с времето именни форми. И при двете фамилии прави впечатление, че родовото наименование се запазва в продължение на векове, но нито веднъж не се появява като лично име.

47. Иван Кукулевич Сакцински и неговите връзки с Българското книжовно дружество - за сп. „Наука“ за 2015 г.

Известният хърватски учен историк, историограф, поет, драматург, политически деец, народен представител в хърватско-унгарското събрание Иван Кукулевич Сакцински е роден на 29 май 1816 г. във Вараждин. Основател е на археологическата наука в Хърватия. В България той е непознат, но с българите е свързан покрай литературно-историческите съчинения, които пише. През 1858 г. във в. „Католички лист“ Кукулевич

отпечатва статията „Няколко думи за новата българска литература”. В нея той прави преглед на съчиненията на български интелектуалци, чиито книги са публикувани в различни европейски градове. Сред тези, на които хърватинът обръща внимание са: котленецът Петър Берон и неговият „Рибен Буквар”, издаден през 1824 г. в Брашов; народният поет Петко Рачев Славейков и сборката му „Български песни”, отпечатана в Санкт Петербург през 1851 г.; Стойко Владиславов (епископ Софроний Врачански) и неговите неделни проповеди и поучения или „Кириакодромион”, Рибник, 1810 г. и др. С името на Иван Кукулевич е свързано още едно съчинение на българска историческа тематика от 1842 г. – романтична история за българина Радован, който помага на сърбина Боротин и бяга от турските поробители. През 1874 г. това съчинение е отпечатано и на немски език.

През 1863 г. Кукулевич пише кратка уводна статия към книга на Щросмайер, в която изразява симпатиите си към Щросмайеровата идея за увековечаване делото на братята Кирил и Методий. През 1881 г. в Загреб е отпечатана историческата студия „Първоначалните владетели на българи, хървати и сърби и техните корони”. Може да се приеме, че тези посветени на България и на българите съчинения също са допринесли за предложението за включване на Кукулевич като член на БКД. Като дописен член той е приет още към 1874 г. в Браила, а през 1884 г., с промяната на устава на БКД е прекатегоризиран в почетен член.

Една от творбите, с които Кукулевич остава известен, е Речникът на южнославянските художници. Художници е твърде обобщаващо за случая понятие, защото в речника Кукулевич дава информация за много видове творци – скулптори, художници-приложници, иконописци, автори на миниатюри, резбари, майстори-строители, печатари, леяри на камбани и топове, събирачи на народни песни и др. Първата част е отпечатана през 1858 г. В нея има много малко сведения за български приложници. През 1885 г. обаче Кукулевич чрез председателството на БКД специално кани българите да му изпратят сведения за наши художници и видни майстори, които да включи в последната свезка на своя речник. От БКД организират събирането на сведения и ги изпращат през лятото на 1885 г., но скоро след това Кукулевич се разболява, умира през 1889 г. и речникът остава недовършен.

48. Между философията, историята и теологията: Петър Яков барон Пеячевич и Франц Ксавер барон Пеячевич – за сборник от българо-хърватска научна конференция на тема: „Традиции, постижения, перспективи на балканската културология”, проведена през юни 2014 г. в Институт по балканистика с Център по тракология

Петър Яков барон Пеячевич и Франц Ксавер барон Пеячевич са от най-ранните поколения на фамилията, членове са на Ордена на йезуитите. Показано е тяхното родословие. Разликата в годините на двамата е доста голяма, но те са първи братовчеди, деца на двама братя. Петър Яков е роден в Чипровци през 1681 г. , а Франц Ксавер – 26 години по-късно, през 1707 г. в Осиек, Хърватия. Двамата са частично познати на българските изследователи, работили по проблемите на католическите общности или по въпроси от нашата възрожденска литература. За тях накратко се споменава в съчинения на Л. Милетич, Б. Пейчев, Ил. Конев, в енциклопедии, в справочници, учебни помагала и

др. Покрай двамата, главно в енциклопедии и справочници, са се натрупали отделни погрешни схващания, някои неправилни представи, които се опитвам да поизчистя на базата на съществуващите днес изследвания главно на хърватски автори. В статията са представени най-известните съчинения на двамата – „Компедиум по стара и нова география” на Яков Пеячевич, в което са отделени няколко страници и за Чипровци; „История на Сърбия” на Франц Ксавер Пеячевич и др. Показана е историята на издаването на съчиненията; споменати са и неиздавани творби на двамата автори, представени са техните интереси в областта на историята, философията, географията, теологията.